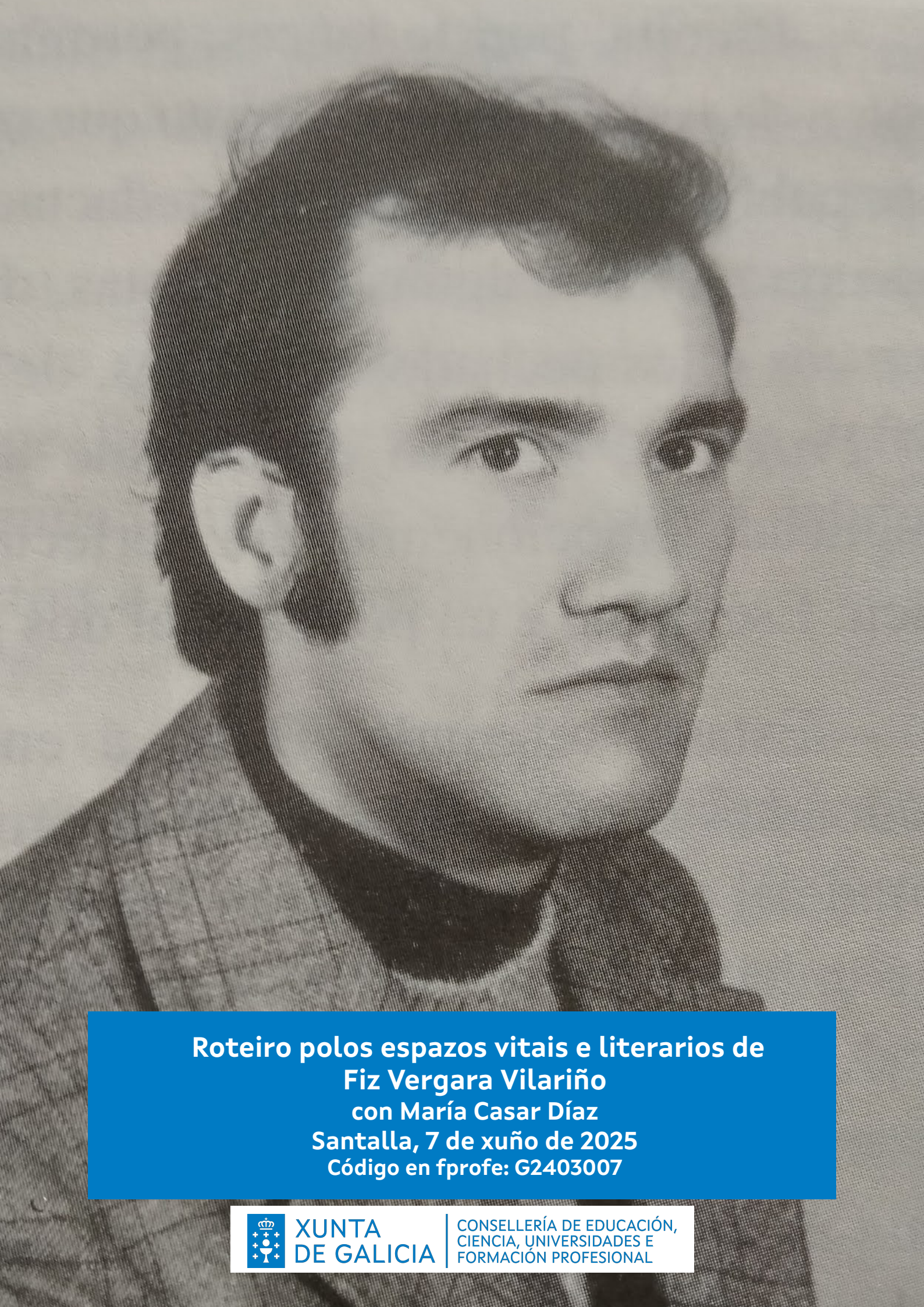

**Roteiro polos espazos vitais e literarios de
Fiz Vergara Vilariño**

con María Casar Díaz

Santalla, 7 de xuño de 2025

Código en fprofe: G2403007

**XUNTA
DE GALICIA**

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN,
CIENCIA, UNIVERSIDADES E
FORMACIÓN PROFESIONAL

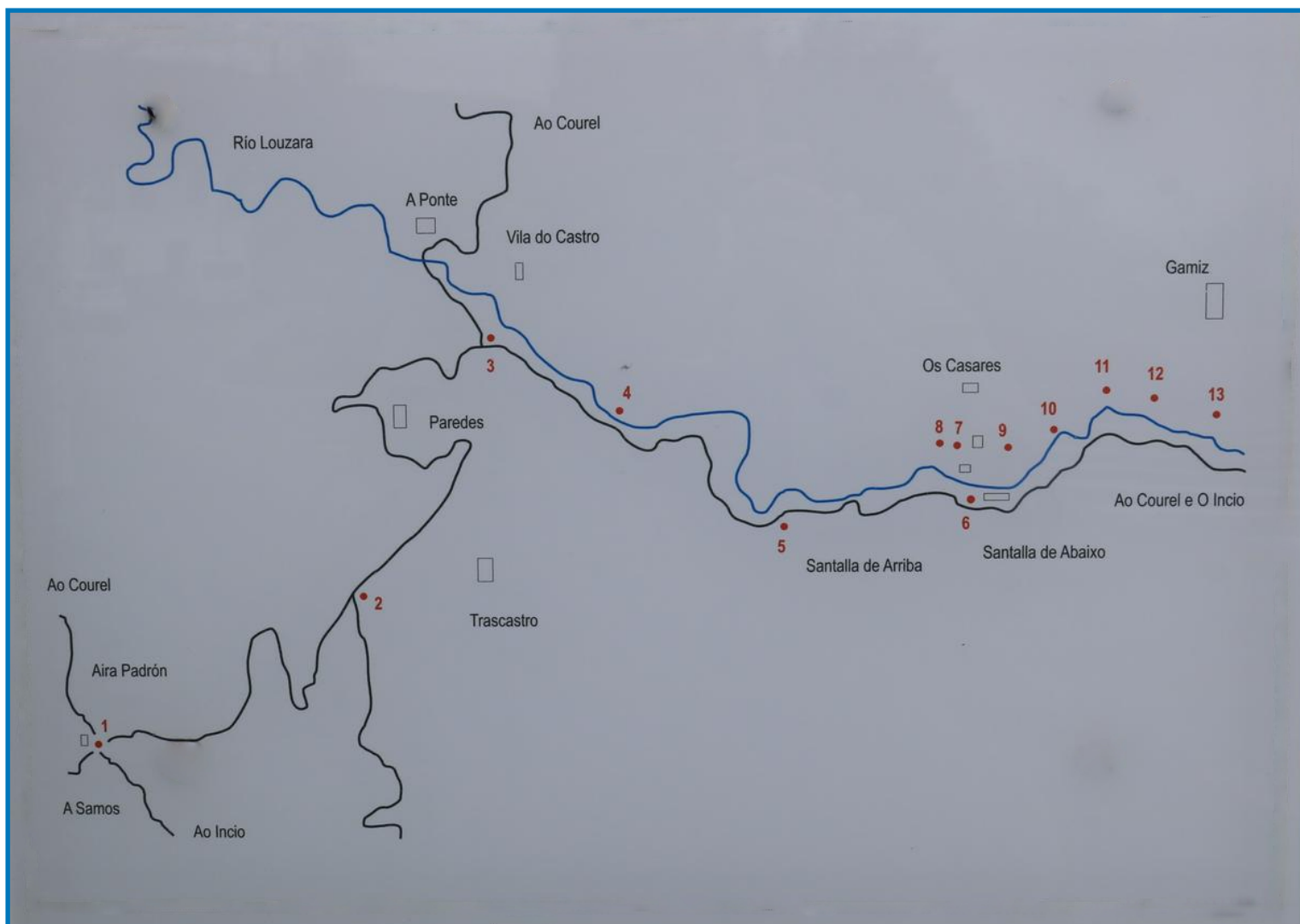

María Casar Díaz

Licenciada en Filoloxía e Humanidades. É presidenta da Asociación Cultural Ergueitas, organizadora do premio de poesía Fiz Vergara Vilariño e deseñadora e coordinadora do **Roteiro plástico literario Fiz Vergara pola Xabreira, Sons de mulleres en Vigo, Luisa Villalta na Coruña e Carvalho Calero en Lugo.**

Índice

Punto 1 – Aira Padrón	03
Punto 2 – Foilebar	06
Punto 3 – Requeixo	09
Punto 4 – Muíño de Locai	14
Punto 5 – Souto de Pedregal	19
Punto 6 – Santalla de Abaixo	24
Punto 6.1 – Escola	26
Punto 6.2 – Santalla de Arriba	29
Punto 6.3 – Igrexa	42
Punto 7 – Muíño	44
Punto 8 – A fonte da Cova	47
Punto 9 – Aira de Tesín	49
Punto 10 – Pozo de Monteiro	50
Punto 11 – Veiga de Fío	52
Punto 12 – Augadalta	53
Punto 13 – A Pedra do río	56
Punto 14 – Cemiterio	59

Punto 1 – Aira Padrón - N42° 41.794' W7° 16.581'

Aira Padrón está situado nun outeiro a 1113m de altura na estrada de Samos ao Courel por onde pasa o límite entre os concellos do Incio e Samos. En Aira Padrón, **Primitivo Lareu**¹ instalou a escultura **Muller unicornio**, que nos sinala o inicio do camiño, o inicio do Val. Ao pé da caseta dirección Ponte de Lóuzara hai dúas pranchas de aceiro. Unha está o primeiro poema do roteiro e noutra o nome dos 13 artistas plásticos e dos 13 lugares onde instalaron as súas intervencións.

Lugar

Aira Padrón
Cruce de Foilebar
Requeixo
Muíño de Locai
O Pedregal
Altamira. Santalla
O Muíño
A Fonte da Cova
Aira de Tesín
Pozo de Monteiro
Veiga de Fía
Augadalte
A Pedra do Río. Pozo de Beltrán

Artista

Primitivo Lareu
Jesús Otero-Yglesias
Buciños
Álvaro de la Vega
Violeta Bernardo
Miguel A. Macía
Fernando Yáñez
Mónica Alonso
Paco Poy
Caxigueiro
Eduardo Valiña
Paco Pestana
Manolo Caamaño

Texto 1

Atravesando Aira Padrón
a calquer hora
vense fanegas e fanegas de xesteiras
e uceiros e carrascos
esparxidas ó longo das serras avesías
e vese tamén a Lóuzara Xabreira
-jaló
embaixo!-
afondada nun sartego verde
verde
verde
¡triste color da Espranza
a enfeitar a tomba dunha patria
en desamparo!
"¡Arreda, follaxe verde,
deixa crarexar o sol.
Estamos soios no monte,
Non vemos xente nin dios!"

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1976) *Orfo de ti en terra adentro*, p. 25.

Texto 2

A través dos teus ollos eu contemplo
a Lóuzara Xabreira e limitada,
cos seus tesos erguidos cara ó ceo,
semellantes a enormes osos pardos.

A través dos teus ollos eu contemplo
o mar –o nordesío mar galgante-,
as gaivotas voando sobre a praia,
enchida de meniños e rapazas.

A través dos teus ollos eu contemplo
a miña face case galamucha,
sumíndose no fondo dos espellos.

A través dos teus ollos eu contemplo
como baila o luar polos outeiros,
ó compás da ocarina dun sapexo.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 69

¹ **Manuel Primitivo Lareu** (Chantada, Sabadelle, 19 de xullo de 1970) é adegueiro, escultor, pintor, restaurador... Primitivo Lareu é un home polifacético que considera que a vida vai un pouco por fases. Nestes intres está centrado no mundo do viño e da arte. Recibiu o 2º Premio de Escultura no V Certame Galego de Artes Plásticas (A Coruña), 1991; o 2º Premio de Escultura "VII Certame Galego de Artes Plásticas" (A Coruña) 1994; o 2º Premio Escultura. IX Certame de Artes Plásticas (A Coruña) 1995.... e ten a súa obra espallada por Chantada, Porto do Son, O Carballiño...

Texto 3

Poema da miña Lóuzara Xabreira

(A Lóuzara é un val
nin corto nin longal.)

Védea ahí:

¡qué pozo verde!

¡Qué fondura silandeira!
Antre a brétema apenas
se divisan os seus confís
limitados. A Lóuzara
xabreira semella un gran
mar de néboas, onde voan
as calandras sin rumbo.

Ás veces o canto dos carros
racha o vento como un paxaro
adoecido. I o tempo cheira
a camelios, afogados
no silencio das terras ermas.

“Estreliña do luceiro
que das tanta craridá:
¡vaise o día, vaise a noite;
vaise a xente do meu val!”

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro
cos tiburós*.

Texto 5

¡Que lonxe estás, amiga! E eu non vivo
nos eidos da bremanza, tan cautivo.
¡Que lonxe estás, amada! E eu prosigo
nos eidos da bremanza, só, sentigo.
¡Que lonxe estás, rapaza! E eu penando
nos eidos da bremanza..., ¿deica cando?

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos
da bremanza*, p. 41.

Texto 4

O emigrante

Aquel día, o vello reloxo de péndola fixo
soar as oito bareladas máis tristesiras
que nunca.

A señora Delima tirouse do leito; puxo a
primeira roupa que topou a mau e
encamiñouse, como un lóstrego, ó
cuarto do fillo. Abriu a porta de par en
par e berroulle ó rapaz:

—¡Manolo, Manolo, Manolo!

—¿Que pasa? —respostoulle unha voz
preguiceira debaixo das sabas.

—Xa che son as oito...

—¿Que...?

—Que xa son as oito... Vaite levantando...

Bueno... Xa vou...

Manolo vestiuse de présa. Case que non
podía abotoar os pantalós...
Tremábanlle os pulsos como dous
xuncos verdes.

Tan axiña como rematou de poñer a
camisa foise cara ó curro. Abriu o grifo
do caldeiro; pasou unha auga lixeiriña
polos ollos e peiteouse un case nada.

Deseguida meteuse na cociña e
comenzou a manxar a taza de caldo
pego que tiña dediante.

Mentres manxaba escoitou as verbas de
súa nai e parecíalle que se lle cravaban
nos miolos:

—Mira, fillo, pórtate ben polo mundo, xa
ves que², Manolo seguía a comer de
présa.

Leva uns chourizos se queres. Non sexas
tolo...

—Non levo nada —dixo erguéndose xa
para saír.

A nai abrangueno entre os brazos e
estalou de súpeto nun pranto
desesperado.

—E, ¿por que carallo choras? —berrou
Manolo saloucando. ¿Seica non sabes
canto nos ofrece este puto país...?

E, sen parar, dirixiuse ó coche de liña,
presurosamente.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (2023) *¿Por que
Deus faría a brétema?*, p. 27.

² Falta texto.

Texto 6

Anguria

Ún xa non sabe que facer
nesta vida.

Xa non sabe si será
mellor deixarse cair
na lama como un peixe morto
ou seguir carrexando
seu noxo polas congostras.

Ún está desesperado.

O fin i ó cabo quixera vivir,

quixera ser luz.
quixera ser home
e non cederlle a ningún
o seu posto na loita.

Ún quixera vencer a canseira,
arrombar a delor.
crebar as cadeas
e cantar libremente
unha cántiga moza nos solpores.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro cos tiburós*.

Texto 7

Mentres percorro o meu longo camiño,
co maxín mergullado nas lembranzas,
o teu sorriso xorde do seu niño
a acugularme o peito de esperanzas.

E o corazón, baleiro e soedoso,
váiseme poboando de semente,
gracias, amor, ó teu bico fogoso,
gracias, amada, ó teu fachico ardente.

Gracias, miña señor, pola ferverenza
xurdida entre os teus labios de morodo,
gracias por tanto amor, gracias por todo
canto me dás a cambio de máis nada
ca loubar e cantar a túa presenza,
téndote por guieiro e por caíada.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 41.

Texto 8

Escoita o corazón que triste canta
no medio e medio desta valigota;
canso de latexar, xa na derrota,
cara a ti, miña pomba, a voz levanta.

Escoita canta-la orfa carricanta
mentres bebe o resío gota a gota
e sobe a empoleirarse na cañota
por te ver en algures, miña santa.

Escoita os doces ecos do meu val
perderse no horizonte limitado
onda o vento norteiro, fiel amigo.

Escoita o prego inxel de lume e sal
erguido cara a ti nun descampado
da miña gorxa henchida de formigo.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos da bremanza*, p. 69.

Texto 9

Aquí me atopo, só coma un penedo,
tecendo cos meus versos da bremanza
un abano de soños e esperanza
pra escorrenta-lo vento máis acedo.

Ti non vés. E abofellas teño medo
de non verte escoitar esta romanza
que canta a miña voz na túa louvanza

e me xorde do peito nun brinquedo.

Ti non vés, miña xoia. E estou triste,
en terra adentro, sen a túa compañía,
envolto no silencio que me asiste.

¿Que tarefa me agarda? ¿Que fazaña
eu debo acometer (se acaso existe)
pra traerte ó meu lado, noiva extraña...?

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos da bremanza*, p. 71.

Punto 2 – Cruce de Foilebar - N42° 40.976' W7° 15.859'

Continuamos na rotonda en dirección **Ponte de Lóuzara**, 2.8 km, ata o cruce de **Foilebar**. Alí **Jesús Otero-Yglesias**³ instalou a súa intervención. É unha obra de arte conceptual: descompuxo o poema de Fiz para elaborar seis nomes de lugar inexistentes na xeografía (excepto a Pena da Cabra), pero que dalgún xeito existían no poema.

Texto 10

¡Ser sempre ti-eu nun abrazo,
nun abrazo ser sempre eu-ti,
nunha comunión eterna,
nun éxtase,
nunha cópula interminable!

¡Ter decote os teus beizos nos meus labios,
ter decote as túas mans nas miñas mans,
ter decote o teu sexo no meu sexo,
e xirarmos nus, xirarmos a rebollóns
polos tesos da Pena da Cabra⁴.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 87.

Texto 11

A veira do camiño

As miñas pernas trémanme
dóenme.

Non podo seguir camiñando.
Non poderei seguir a roita
que me marcaron as buxolas
astrolóxicas. Estou farto
de ver a miseria feita povo.

Si podo, vou dormir un intre
á veira deste camiño de pedra
e sono. Perdoádeme.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro cos tiburós*.

³ **Jesús Otero-Yglesias** (Lugo,1963) formouse nos obradoiros de Jannis Kounellis, Gabriel Orozco e Joan Fontcuberta, comezou a súa carreira nos anos oitenta, destacando por unha linguaxe interdisciplinaria que abarca medios como a pintura, escultura, performance e poesía. Recibiu importantes bolsas e premios, como o de creación artística da Unión Fenosa, que lle permitiu residir en Bélxica e desenvolver a súa serie Flandes. Influenciado polo surrealismo, o renacemento e a xeometría neoplasticista, a súa obra explora a dualidade e a natureza. É considerado un dos artistas conceptuais máis relevantes do panorama galego dos anos noventa.

⁴ A Pena da Cabra, duns 1365 metros, pertence á Serra do Courel.

Texto 12

Pena da Cabra, Robledo⁵,
Oribio⁶, Pía Páxaro⁷.
Outos montes
que poñen límites
á Lóuzara Xabreira⁸
e pechan os seus pobos
nun profundo aillamento.

¡Ouh montes ermos,
tristes montes!
bois mortos.
Afogados de brétema.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Non deixes que a tardiña me sorprenda. Antoloxía poética*, p. 93.

Texto 13

Pequena elexía

¡Ai!, ¿qué será de min?,
cando istes arbres quebren as canellas.
Meu camiño dereito
será tépeda néboa,
voltarei a ser aquil
que onte ollastes envolto na tristeza.
Chorarei as miñas coitas
na soidade ascondido,
agardando novas maus que me digan:
"érguete, amiguiño".

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, 16.

Texto 14

Nadal lourariño

Neva.
Oribio, Robledo, Camba⁹, Pía Páxaro...
Dendes do val semellan enormes osos brancos.
Caen as folerpas como anxos cativos
sobor das canellas dos castiñeiros íspidos
Nadal...
Santalla, Parada, Casela, Gamiz¹⁰...
As espranzas nas portas tocan o tamboril.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Non deixes que a tardiña me sorprenda. Antoloxía poética*, p. 92.

⁵ Vilar de Robledo pertence á parroquia de Santalla.

⁶ O Oribio pertence á serra do mesmo nome, que abrangue as áreas de Samos e de Triacastela, supón o seu monte máis elevado, con 1447 metros.

⁷ O Pía Paxaro, duns 1619 metros constitúe a segunda altura da serra do Courel (a primeira é Formigueiros, de 1647 metros) é un dos lugares emblemáticos da literatura galega.

⁸ Habitualmente, o topónimo de *Lóuzara* aparece na compañía de *xabreira*, co significado de "fría, sombriza".

⁹ O monte Camba, a carón de Santalla de Arriba é visible desde a casa de Fiz

¹⁰ Lóuzara comprende catro parroquias. A de Santalla componse de Vilar de Robledo, A Casela, Parada, Casares, Gamiz, Santalla de Arriba e Santalla de Abaixo.

Texto 15

Fumo sete pitos diarios

A Saleta e Manuel María
(...)

2

Contemprádeme de pés a cabeza
como se contempra un moimento mudo.

Si non tedes os ollos fráxiles,
ollade como me vexo: xiringado
a máis non poder.

¡Semella mentira
que ún esteña no mellor da vida
e xa esteña canso de vivir!

Eis o can danado que non hacha
sosego en ningures. Son incapaz
de poñer o pito número oito

nos beizos. Os meus pulsos
tremam como dous sanguíños verdes
i aínda fica máis dentro: cousas
arrepiantes que ún non pode decir
con verbas doces e manselinas.
digo: etcétera, etcétera, etcetera.
E basta xa.

Estou avergoñado de ser
eu mesmo. Da miña dór non quero
saber máis nada. ¿Pra qué vou
chorar si as miñas bágoas non
alimentan a ningún meniño...?

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro cos
tiburós*.

Texto 16

Axúdame a encontrar o paraíso
da sagrada neneza campesía;
eu a cambio dareiche outro sorriso
para que medre a avenza da alegría.

Axúdame a encontrarme non envíso,
tecendo e destecendo á teimosía
a mea deste vello soño liso
nun delirio de amor e fantasía.

Axúdame a encontrarme como fun
—nenó xouvelo, guiche atraxugado—
xogando decotío a ser feliz.

Axúdame a encontrar patria común,
onde vivir nos sexa máis doado,
amándonos a reo ata a raíz.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de
sorrisos*, p. 41.

Texto 17

Pallaso

Cun enorme farraco de amor ó carrelo,
ando, irmáns, de porta en porta derreado,
repartindo a reo parolas e sorrisos,
e migallas da miña intimidade mancada.

Que me considero un pallaso ambulante
/sen soldada

—¡pallaso xa dende a primeira infancia!—
sorrindo alegremente nas aurelas dos camiños
para facer felices ás xentes coitadas e sinxelas.

Comigo levo unha carga de soños esgrevios
(agachada nos meus petos sen fondo):

tarta de améndoas para os nenos mendiños
e para os vellos,
e para quen queira verme ou escoitarme.

Xunguidos nunha aperta, a vida e mais vós
cáseque nada me ofrecedes
a cambio da miña entrega xenerosa;
pero a min abóndame con esta profesión,
/fermosa
e rechamante, para acadar un chisco de
/felicidade.

Xamais terei outras ambicións nin desexos
ca ir tirando deste xeito tan pavelo
ata que a morte me sorprenda
ou me derrube ó chan, deixándome coas
/raigames
cara o vento, transformándome en cinza moura
e couselos

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos da
brenanza*, p. 119.

Punto 3 — Requeixo - N42° 40.519' W7° 14.777'

Seguimos cara a **Ponte Lóuzara** ou **Caurel (LU-P-5603)**, logo de pasar o serradoiro (Madeiras Eloy) chegamos a un cruce onde atopamos a intervención de **Buciños**¹¹. Esta é unha obra que fusiona a poesía do Fiz coa propia obra plástica, xa que introduce o soporte de aceiro co poema do Fiz gravado, nunha estrutura de granito. A obra inicial era un bloque de cantería furado con

catro buratos ao que lle colocou unha flor de bronce. Debido ao vandalismo a obra foi modificada.

Texto 18

1.

Gundriz Portela Santa Mariña Lampazas¹
Bustofrío Praducelo etcétera etcétera etcétera
antergos povos do val escuro e bretemoso
estatuas de bulleiro e pedra calía

apolingadas nos vielos xustamente
homildes casoupiñas a catro augas
a se esborrallar na sombra do luscofús

-Trascastro Santalla Gamiz Castrelo
A Ponte Frexulfe etcétera etcétera etcétera-

antergos povos louzariños e galegos
aldeias valeiras ¡mergulladas-
/aferrolladas-esnaquizadas!

povos calados
obrigados a calar por séculos de
/soedade e silencio
e aldraxes e laceiras etcétera etcétera etcétera

2.

Un alborecer remoto
arreio lembrado xunto das lareiras
unhos homes sinxelos quixeron construír
pedra a pedra
un gran paraíso de amor e traballo con cántigos
/no solporecer
mais viñeron de lonxe bechos estraños
fillos do demo cabrón
e das bruxas sursuncordas
e botaron as súas angueiras polo río abaixo
-coma si foran galiñas mortas de fame-
i entón aqués homes abertos a luz primeira
ficaron isolados condenados a vivir na
/maior fondura
lonxe moi lonxe do mar e das gueivotas

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1975) *Orfo de ti en terra adento*, p. 26

¹¹ **Manuel García Vázquez, Buciños**, nado o 10 de decembro de 1938 en Buciños (Carballedo). Foi Blanco Amor quen o convenceu de coller o nome do seu lugar. Practicamente, toda a súa obra realizouna en Ourense, vinculado ao grupo que auspiciou o escritor Vicente Risco, e que reunía a novos artistas na taberna de Tucho, e que foi denominado **Os Artistiñas** pola súa extrema mocidade. Do grupo formaban parte Xaime Quessada Porto, Xosé Luís de Dios, Acisclo Manzano, Xavier Pou. Comezou traballando a madeira, e inicialmente acusou influencias de Cristino Mallo e talvez de Antón Failde Gago, onde aproveitaba as vetas para simular roupaxes e pregas. Máis tarde traballaría o bronce e con frecuencia acudiu ás cavidades, a imaxinarios «rotos» na morfloxía das súas pezas, que vagamente o identificarían con Henry Moore, aínda que quizais teña influencias de Julio González. As curvas pronunciadas e os volumes a un tempo rotundos e suaves danlle á escultura de Buciños unha moi definida personalidade. Realizou numerosas exposicións en España e no estranxeiro. Está representado en todos os museos de Galicia e en numerosas institucións públicas e coleccións particulares. Os seus monumentos, a personaxes históricos ou con afán puramente ornamental, abundan nas cidades galegas.

Unha gueivota en terra adentro

Os barcos para levaren petróleo chámanse petroleiros. Xa o sabíades, estou seguro. Polas costas de Galicia pasan acotío moitos petroleiros. Teñen unha color moura e deixan longos ronseis tras de si. Botan bafaradas de fume polas chemineas e o ceo núbrase ó seu paso. A súa figura é imponente. Dá medo miralos, abofellas.

Ás veces naufragan e entón ármase unha desfeita. O petróleo vértese sobre o mar. Os peixes morren afogados. As praias empórcanse e as aves mariñas desaparecen.

Nas costas galegas xa teñen naufragado uns cantos petroleiros. Eu nada máis me lembro de tres: o Erkovit, o Urquiola e o Andros Patria.

Cando naufragou o Andros Patria, fíxose unha gran desfeita nas costas de Lugo. A marea negra emporcou as praias todamente. Os peixes e os mexillóns morreron a oito. Moitos mariñeiros quedaron sen traballo. As aves mariñas fuxiron asustadas.

Unha gueivota veu parar á comarca de Lóuzara. Viña tristeira e desesperada. Traía a plumaxe tinguida de mouro, coma se estivese de loito. Pousouse na aldea de Gundriz e deseguida se encamiñou ó río para lavarse. Mentres se embatugaba pensaba:

—Esta auga está limpa e cristalina. Aquí non hai chisca de contaminación. ¡Que ben se respiral Haberá peixes neste río? Vou mirar.

Comenzou a somorgullar e pillou unha troitiña, comeuna e gustoulle moito.

—¡Que ben sabe! —exclamou lambendo o peteiro—. ¡Xa teño a comida asegurada!

Saíu do río e púxose a contemplar a paisaxe. Era unha tardiña do mes de

outono. As árbores tiñan unha fermosa color marela. O sol poñíase tras dos cómaros grisallos. Un arco da vella formábase sobre o horizonte.

A gueivota entretívose demasiado tempo mirando. Cando se decatou xa era noite ó seu redor. Entón botou a voar por Lóuzara adiante; pasou por riba de Ponte e foise pousar ó souto de Santalla. Xa se dispoñía a durmir alí cando ouía unha voz:

—Boas noites, irmá gueivota. Benvida sexas a Lóuzara. ¡Canto me alegra verte aquí!

—¿Quen me trata de irmá nesta terra estraña? —preguntouse a gueivota mirando arredor de si.

—Son eu —seguíu a falar aquela voz: a curuxa Basilia. Ergue a cabeza e verasme. A gueivota ergueu a cabeza e viu a curuxa. Estaba pousada na cacarocha dun castiñeiro.

—¿Como viñeches parar a Lóuzara? —preguntoulle curuxa—. Cántame. A gueivota explicoulle o acontecido no mar. Contoulle como naufragara o Andros Patria e empor cara as praias de petróleo. A Basilia díxolle:

—Sintoo moito, irmá gueivota. Dóeme a túa sorte coma se fose miña. De tódolos xeitos non debes estar tristeira. En Lóuzara serás ben recibida. Xa o verás. Esta noite podes durmir comigo, estarás moi cansa, ¿non si? Cando queiras ímonos ó leito.

A gueivota aceptou a invitación. Un intre despois foise durmir en compañía da curuxa.

A Basilia durmía pretiño do souto. Tiña a niñada no faiado da casoupa do Toñito, un vello borrachín e prosmeiro. Alí chegaron ela e maila gueivota e metéronse no faiado dispostas a durmiren tranquilas. Pero leváronse un

zape. Debaixo delas durmía o Toñito e estaba borracho coma unha cuba. Pasouse a noite enteira cantando:

“¡Ben mal feito está o mundo,
que nel hai pobres e ricos,
mendigos e cabaleiros, escravos e
señoritos...!”

Con tanto barullo a gueivota non puido durmir un sono. Toda a noite se pasou matinando nas súas compañeiras. O romper o día saíu voando do faiado logo de lle dicir adeus á curuxa. Cruzou o soto de Santalla e foise pousar a Trascastro.

Alí viu un vulto envolto nuns farrapos á beira do camiño. Era o Antón Chaos, un tipo romántico e soñador. En Lóuzara todos lle chamaban o Mangada. Tiña un certo parecido a Don Quijote de la Mancha. Tratábase dun home moi namorado. Por menos de nada namorábase de calquera rapaza; despois, se ela non lle correspondía, ceibaba a chorar a bágoa tendida. Cando a gueivota o viu estaba tristeiro e caviloso. Achegouse onda el e preguntoulle:

—¿Que che acontece, bon home? ¿Que mágoa te atristura tanto?

—¡Oh, paxaro amigo! —exclamou o Mangada—. Teño unha mágoa grande e maligna roéndome o corazón. Namoreime da mestra de Chelo e ela non quere corresponderme. Estou desesperado. Voume suicidar.

—Suicidarte! exclamou a gueivota. Non ouses falar así diante de ninguén. Non ves que vivir é fermoso? A vida cómpre vivila por riba de tódalas andrómenas. Se mestra de Chelo non te quere, esquécete dela. Haiche moitas mulleres no mundo. Cando eu volva ó mar heiche traes unha serea. Casaraste con ela e serás feliz. As sereas sonche moito máis guapas cás mulleres, ¿sabíalo?

Ó Mangada brilláronlle os ollos de alegría. Mirou en fite á gueivota e preguntoulle:

—¿E tardarás moito en volver ó mar?

—Pouco -respondeu a gueivota. En Lóuzara non me afarei moitos días. Sinto saudade do mar. Deixei as miñas compañeiras e a miña niñada.

O Mangada ergueuse, agarimoulle a caluga á gueivota e dixo:

—Bueno... Voume almorzar. Levo un mes enteiro sen atravesar bocado. Non comía co desgusto, ¿sabes? Pasábame as horas chorando. Non te imaxinas canto dano me fixo esa muller. Agora xa podo comer. Síntome outro. As túas palabras animáronme. Grazas, paxaro amigo. ¡Que che vain ben!

—Aburiño —díxolle a gueivota abaneando as ás.

O Mangada meteuse entre as casas de Trascastro. A gueivota quedou mirándolle un anaco. Despois cavilou para si:

"¿Que sería deste home se non chego a vir hoxe por aquí? Colgaríase dunha árbore, securiño. A súa vida salveina eu. Podo estar orgullosa. Alégrome de ter madrugado. Tamén me alegro de ter vido a esta terra. En tódolos sitios é fermoso ser útil. Agora vou baixar ata o río. Cómprenos pillar unha troita e almorzar. Teño unha fame doente."

Ergueu voo e foise pousar á Ponte, mesmo a carón do río. Meteuse na auga, pillou unhas cantas troitiñas e comeunas. Soubéronlle a gloria. Para facer mellor a dixestión, apolingouse no cimo dun chopo. Dende alí púxose a mirar ao seu arredor. Era unha tépeda mañá de outono, o sol brillaba no cume das montañas. Os labregos pasaban camiño das labouras. Todo espertaba cara a vida. Dende o cimo do chopo, a gueivota contemplaba a Lóuzara enteira:

—¡Que bonitiña é esta terral exclamaba ¡Mágoa que sexa tan xabreira e bretemosa!

Estando nisto, oíu ó lonxe un ruído de pasos. Púxose ó asexo e viu un home gordísimo cun rifle ó lombo. Era o Pombariño de Vilarxoán, un cazador de pouca monta. Cazaba paxaros e bolboretas. Os coellos fuxíanlle, e como estaba tan gordo non podía perseguilos. Nunca pillaba ningún. Tratábase dun home comellón e brutamontes. Seica comía un cabuxiño cada xantar. ¡Madía levaba a estar gordo! Tiña un certo parecido con Sancho Panza. Segundo viu a gueivota, exclamou:

—¡Que paxaro máis xeitoso para a miña cazola! ¡Non fuxirá con vida! ¡Voulle disparar dous tiros!

Botou o rifle á cara, apuntoulle á gueivota e premeu o gatillo. Entón xurdiu a sorpresa. ¿Sabedes o que ocorreu? Pois que o rifle non quixo disparar. Negouse a matar á gueivota. En vez de ceibar un tiro, deulle un culatazo ó amo, tirouno patas arriba e díxolle:

—Deixa de facer parvadas, Pombariño. Abonda xa de matar paxaros e bolboretas. Como sigas a portarte desta maneira, dispararei contra ti. Adicate a facer cousas de proveito. Xa verás como che loce máis o pelo.

O Pombariño quedou asombrado. Non daba creto a canto ouvía. Ergueuse do chan exclamando:

—¡Cousa de meiguería! ¡Este rifle ten un feitizo! ¡Debo obedecelo! ¡Non me queda outro remedio!

A gueivota, que o vía todo dende o chopo, ceibou a rir ás gargalladas. E sen máis botouse a voar cantando:

¡Chua! ¡Chua! ¡Chua! ¡Chua! ¡Chua!

Non se pousou ata chegar a Portela. Ali viu un neno Non se pousou ata lindando as vacas no monte. Tratábase

dun guiche pobre e esfarrapado. Andaba descalzo por entre os toxos, na mau dereita portaba unha aguillada e na esquerda tiña o morral coa mochila. Diante del pacían catro vacas fracas e famentas. A gueivota sentiu desexos de parolar con aquel pastor e pousouse á súa beira. O neno asustouse ó vela e quixo fuxir. A gueivota díxolle agarimosa:

—Non teñas medo, pastorciño. Eu son túa amiga. Nada máis quero parolar contigo.

—¿Que clase de paxaro es? -preguntou o neno tatexando. Eu nunca vin en Lóuzara un paxaro semellante a ti. Por iso che tiña medo.

—Eu son unha ave mariña —explicou a gueivota —Chámome gueivota, ¿sabes?

—¡Ai, es unha gueivota! —exclamou o pastor —¿Daquela vés de xunto o mar?

—Si —respondede a gueivota. Fuxín de aló porque o petróleo emporcou as praias.

—¿Logo contarasme cousas dos mariñeiros? —preguntou o neno—. Eu nunca vin o mar nin os barcos. Vivo pechado entre estas montañas. O meu mundo é moi pequeniño.

—Non te preocupes —dixo a gueivota—. Eu contareiche moitas cousas do mar. O pastor púxose contento. Acen-deu unha fogueira con toxos secos e sentouse a carón do lume. A gueivota tamén se sentou xunto á chama. Depois deu en contar cousas do mar e dos mariñeiros. O neno escoitábaa atento. De vez en cando collía un garabullo e metíao na fogueira. A chama medraba pouco a pouco. A gueivota batía as azas para escorrentar o fume. Non estaba acostumada a pasar tanta calor. Bafexaba sen descanso. O neno contáballes cousas de Lóuzara, dicíalle:

—¡Se vises! Aquí durante o inverno vai moito frío. As montañas cóbrense de

neve. Os gandos non teñen onde ir pacer. As xentes non poden saír das casas. O río amete e sulaga os leiros e as hortas. Xa te podes imaxinar...

A gaivota tamén o escoitaba con atención. Gustáballes saber cousas de Lóuzara. Así foilles pasando a mañá ós dous amigos. Cando se decataron xa era hora de xantar. O pastor sacou do morral un anaco de touciño e asouno. O rematar deulle a metade á gueivota. Tamén lle deu un pouco pan centeo. Deste xeito a gueivota probou, ¡por primeira vez!, o pan centeo e o touciño. Soubéronlle ben, aínda que non tanto coma as troitas. Cando remataron de comer o neno dixo:

—Escóitame, gueivotiña. Vouche dicir unha cousa moi seria. Non a tomes a broma.

—Xa te escoito —dixo a gueivota—. Dime canto queiras.

—Ti non debes marcharte de Lóuzara —dixo o neno—. Debes quedarte aquí para contarlles ás xentes cousas do mar dos mariñeiros. As xentes de Lóuzara non saben nada do mar. Nunca tiveron vagar para iren velo. Pasan o tempo a traballaren na terra.

—Quizais teñas razón —dixo a gueivota—. Pensareino. O mellor quédome convosco. Xa veremos.

Comenzaban a caer as sombras. Era hora de levar o gado para a corte. O neno díxolle adeus á gueivota e encamiñouse cara a Portela. Antes de se marchar apagou a fogueira. Non quería provocar un incendio. Xa arderan montes dabondo aquel verán. A gueivota marchouse cara ó río. Antes

de botarse a voar prometeu pensar o choio de quedarse en Lóuzara. E así o fixo. Cumpriu a palabra. O chegar a xunto do río púxose a pensar ensimismada. Pasouse o serán enteiro debullar cavilacións. O anoitecer, dixo baixiñamente.

—Xa me é hora de tomar unha decisión. Voulle facer caso ó neno. Quedareime en Lóuzara. Sinto saudades de mar, pero coutareinas. Cómpreme ter forza de vontade. Estu comarca é moi gasalleira. A beira deste río farei a miña ni nada. Aquí tamén hai moitos paxaros. Faranse meus compañeiros e levarémonos ben. Ós labregos contareilles cousas do mar e dos mariñeiros. A ver se consigo facerlles a vida máis feliz e levadeira. Non hai nada máis bonito ca facer felices ós demais.

Deste xeito foi como a gueivota quedou en Lóuzara. Os louzariños alegráronse ó vela. Estaban tan contentos coma se tivesen un tesoro. Tódolos solpores, ó rematar as labours, chamaban ó concello. Axiña se xuntaban nunha eira calquera. Entón viña a gueivota voando, pousábase nun palleiro e poñíase a contar cousas do mar e dos mariñeiros. As xentes escoitábana engaioladas; as cousas do mar gustábanlles moito. A gueivota sentíase feliz ó ver ós demais tan admirados. Toda las mañás víase pasar dunha aldea para outra cantando:

¡Chua! ¡Chua! ¡Chua! ¡Chua!

VERGARA VILARIÑO, FIZ (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 125-132.

Punto 4 — Muíño de Locai - N42° 40.291' W7° 14.987'

Ao longo de todo o val podemos observar depósitos típicos de zonas fluviais, como cascadas, chairas aluviais, conos de vexetación e terrazas. A nivel de sedimentos, temos unha mestura de fragmentos de arxila e tipos carbonatados, así como areas e gravas de diferentes tamaños. Continuando co percorrido encontramos o **Home en tránsito** de **Álvaro de la Vega**¹², unha pequena figura humana que camiña por un aramio sobre o Lóuzara¹³ e o **Muíño de Locai**¹⁴.

¹² **Álvaro de la Vega** nace en Paradela (Lugo) en 1954, lugar onde pasará a súa infancia e que terá grande influencia en toda a súa creación artística. Por motivos familiares, trasládase xunto coa súa familia a Luarca (Asturias) uns anos. Regresa a Lugo para finalizar os seus estudos de Bacharelato. É nesta cidade onde realiza a súa primeira exposición, da que só se conserva un cadro. Con vinte e dous anos trasládase a Barcelona para cursar estudos de Belas Artes. Nesta etapa inicial, a pintura é o seu medio habitual de expresión e as súas principais fontes de influencia a fotografía e o cómic, chegando a explorar o grafiti. É en 1990, tras instalarse en Corcubión (A Coruña), cando comeza a explorar a linguaxe escultórica. Para iso toma como punto de partida a figura, tanto humana como animal, "Somos pel sostida sobre unha estrutura. Por iso fixen un esqueleto como punto de partida". É de novo en Barcelona onde realiza a súa primeira exposición individual de escultura na Galería Tom Maddock en 1991. Estas primeiras obras de madeira caracterízanse polo uso da pintura como medio para potenciar o valor expresivo. Durante a década dos 90, a súa linguaxe escultórica consolídase aparecendo outro tipo de materiais como o ferro, a cerámica ou a pedra, materiais vinculados á natureza ou ás profesións tradicionais. "O ferro é un material humilde, cotián, no ferro fúndense o colectivo e o fugaz, o individual, o solitario, o estrito". Os finais dos noventa inician unha etapa de intensa actividade expositiva, que se estende á actualidade, con presenza en importantes galerías e institucións. Ao mesmo tempo inicia a carreira internacional e a súa obra comeza a formar parte de destacadas coleccións públicas e privadas. A mediados da primeira década deste novo século, o artista profunda na exploración da relación da obra co espazo. Para iso utiliza os máis diversos recursos, desde cables que se fixan a paramentos ou aos teitos xerando tensións, a cerramentos ou soportes que actúan como verdadeiras intervencións no lugar que ocupan. Esta interrelación entre espazo-obra-espectador continúa sendo na actualidade un dos eixos do seu discurso artístico, un discurso maduro e depurado que evoluciona gardando fidelidade absoluta aos seus principios fundamentais. En propias palabras do artista: "Primeiro de nada unha escultura é unha presenza que comunica cun baleiro e creo que por aí debe empezar o espectador".

¹³ O **Lóuzara** nace da confluencia de varios regos que baixan da Serra do Rañadoiro, no concello de Pedrafita do Cebreiro, entre eles o río Louzarela. No seu tramo inicial fai de límite entre os concellos de Folgoso do Courel e o de Samos para logo internarse neste último, polo cal discorre a maior parte do seu percorrido, recibindo varios regos que descenden da Serra do Oribio e dos Montes de Lóuzara. Únese ao río Lor no concello do Folgoso do Courel a uns 430 m de altitude, preto da aldea do Touzón.

¹⁴ En Santalla de Abaixo (Samos), o río Lóuzara forma unha pequena fervenza e ao seu lado se levanta o que queda do muíño de Locai.

Texto 20

Romance íntimo ao río Lóuzara

Dezanove anos de vida
e inda zoa nos meus ouvidos
a túa cantiga soneira,
que arrolou de meniño,
aquil cantar doce, soave,
garimoso e solermiño:
aquil cantar infantil
inda hoxe sigue vivindo.
Pro a infancia... a miña infancia:
¿Onde ma levaches río?
Dezanove anos de vida
E inda vexo o meu sorriso
reflexando nos espellos
dos teus remansos de vidro;
nas túas ondas transparentes
coma luces do vacío
¡Os espellos seguen aí,
perennes e cristaiños!
Pro a ledicia... a ledicia:
¿Onde ma levaches río?

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1972) *6 novas
voces das letras galegas*.

Texto 22

O trasgo maior

Había moitos nenos na vila Z; pero
ningún era tan atraxugado coma o fillo
da tía Felisa. Segundo dicían, este
picariño estaba enfeitizado.
Chamábase Carliños, aínda que lle
tiñan outro nome; entre tódolos
veciños puxéranlle o Trasgo Maior. O
alcume víñalle a pelo, abofellas. O
Carliños era un trasgo feito e dereito.
Non existía fiestra onde non houbese
sinais do seu tirapedras; os cans e os
gatos víano vir de lonxe; as parellas de
namorados temíano; os gardas
municipais traíano decote en carteira;
tododiós o tiña fichado.

A pesar disto, non era un neno ruíño.
¡Diso nada! Tiña un corazón baril coma

Texto 21

Bolboreta xentil aberta á danza
boneca miña doce e xenerosa,
cando ti chegas ábrese unha rosa
e medra no arredor canda a labranza.

Cando ti chegar érguese a esperanza
na Lóuzara Xabreira e bretemosa
-¡furna da miña pena, cunca nosa!-
onde está sempre a dor en asexanza.

Cando ti chegas brilla o sol todel
e foxe a miña anguria á cas do demo
sen deixar rastro seu nas valigotas.

Cando ti chegas faise un gran ronsel
e trócase a túa maan nun dondo remo
arrecedente a mares e gaivotas.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos
da bremanza*, p. 95.

o pantrigo. Os seus ollos ceibaban raiolas
de gozo e ledicia; os seus beizos estaban
ateigados de sorrisos e parolas. Sentíase
feliz e gorentáballe compartir a súa
alegría. Mais, no tocante ás trasnadas,
non había quen lle competise. A súa sona
xa ía máis lonxe da vila; o seu nome de
guerra ouvíase na comarca enteira; ó
pasar polas rúas, as vellas beatas
exclamaban:

—¡Aí vai o Trasgo Maior! ¡Cómpre facer a
figa! ¡Arrenegado sexa!

Tan axiña como facía algunha trasnada
importante, as vítimas ían queixarse a
xunto da súa nai:

—Oes, Felisa. Debes reprender ó
pequecho. Anda a facer estragos por
todel, me cago en tal.

A nai agardábao detrás da porta cun
vimbio na man. Segundo entraba o

pícaro, collíao e dáballe unha tolina soberana: durante uns intres de nada, o Carliños metíase na súa habitación e choraba a bágoa viva. Mais logo volvía ás andadas sen lembrarse do pasado. ¡Pouco importaba tundilo nin rabo de gaita!

Unha vez, no colexio, armou un algareo de marca maior. Todo foi porque non soubo a lección e a mestra castigouno a ficar sen recreo.

—Non agardaba isto de ti —dixéralle a señorita—. Ficas pechado para que aprendas.

Ó verse pechado na escola, o Carliños procurou o xeito de saír por algures. Tentou as fiestras e... ¡nada! Estaban pechadas a cal e canto. Arrempuxou a porta e... ¡nada! Non cedía nin á de tres. Entón sentouse no pupitre e púxose a matinar na maneira de vingarse daquel aldraxe. Deseguida lle veu unha idea ó maxín. "De min ninguén se ri", pensou; "agora mesmo vou mexar na escola enteira". Pensado e feito. Ergueuse enriba dun pupitre, sacou a perinola e comezou a mexar ó redor talmente coma un chafarís. Mexou na mesa da señorita; mexou nos pupitres dos compañeiros; mexou no mapamundi... ¡Que sei eu!

Cando chegou a mestra e viu aquel estropicio, púxose feita unha furia e dixo:

—¡Carliños, porco, marrao, anarquista! ¡Ficas expulsado do colexio!

E deloutro día, ó amencer, xa me tedes á tía Felisa suplicándolle á mestra:

—¡Ai, señorita, volva admitir ó meu neno! ¡Pídolllo pola alma dos seus defuntos! Ademais, xa lle dei unha tolina para que non volva portarse mal.

A mestra volveuno admitir. Non o fixo porque lle dese mágoa a nai nin cousa semellante. Fixoo porque lle convida: o Trasgo Maior era o alumno máis espabilado do colexio e cumprialle telo de man.

Un día ocorreuselle ir prear á horta do Marqués. Alí había unhas mazás reinetas

dignas de ver e gorentar. E, sen consultar con ninguén, aló se marchou. De primeiras as cousas saíronlle is mil maravillas: ralvou a parede da horta cunha facilidade asombrosa, subiu ó mazairo sen engarros de ningunha clase, non lle apareceu ningún obstáculo no camiño. Nin sequera o can —¡tan fero e temible!—saíu ladrarlle; mais, cando estaba no bico da árbore, enchendo as alxibeiras de reinetas, o vinculeiro do Marqués, avisado polas súas fillas, botou fóra do Pazo alancando e comezou a guindarlle cantazos.

—¡Miserable ladrón! —dicía carraxento — ¡Vouche poñer eu educación! ¡Xa o verás!

O Carliños, nin curto nin preguiceiro, guindouse do mazairo abaixo; non quería ser apresado así, sen máis nin máis; pero a sorte non o acompañou esta vegada, pois engarroulle o pantalón nun gallo e rachóuselle en anacos. Ficou en cirolas, case que en coiros. Nisto, entrou en escena o Tobi, o can de marras, e empezou a perseguilo dun canto para outro. Mentres e non, na fiestra, as fillas do vinculeiro escachábanse a rir.

—¡O Trasgo Maior en panos menores! —exclamaban entre gargalladas —¡Que belido espectáculo! ¡Jo, jo, jo!

O Carliños non lles deu moito tempo para desfrutaren do "belido espectáculo". En menos dun virabillote, ralvou a parede e desapareceu rúa adiante, seguido polo Tobi. As xentes, ó velo ir vestido daquela maneira, berrábanlle:

—¡Só che faltaba iso, home! ¿Onde deixaches os pantalóns, senvergoña?

Así percorreu un bon treito da vila, ata conseguir despistar ó can. Apenas entrou na casa, a tía Felisa deulle unha forte tolina e fixolle confesar onde os deixara. O Trasgo Maior confesou a verdade entre saloucos de rabia. Coa mesma, a súa nai encamiñouse ó Pazo por mor de recuperar a prenda. Recibiuna o vinculeiro quen, despois de espetarlle unha reprimenda, díxolle:

—O pantalón leveino ó Cuartel da Garda Civil. E puxen unha denuncia por furto indebido de reinetas. Xa te amañarás como poidas.

Camiño do Cuartel, a tía Felisa ía matinando co xenio acendido:

—¡Vállame a Virxe Santa, este fillo remata comigo! ¡Mellor me fose criar un porquiño!

En chegando ó Cuartel, recibíuna o cabo da Garda Civil con outra reprimenda.

—O pantalón do seu fillo —díxolle para acabar —non podemos entregarllo mentres non satisfaga a correspondente multa. Sentímolo moito.

A boa da muller pagou a multa imposta e marchou cara a casa limpando as bágoas cos anacos do pantalón.

Despois de acontecerlle isto, o Carliños non durmía tranquilo. Algo lle roía nos sangumiños. O aldraxe que lle fixera o Marqués non o deixaba acougar. Quería vingarse por enriba de todo.

Un serán / noite viu ir á filla do vinculeiro co seu noivo pola beira do río. Como os viu ir collidos das mans, parrafeando ben animados, seguíunos co seu tirapedras no peto. Ó pouco tempo viunos agachar nunha touceira. Silandeiriño, tamén se agachou preto e púxose a observalos. Axiña comprobou como se espían e se dispoñían a faceren o amor. Entón o seu instinto de observación medrou ata o límite; relucíanlle os ollos ata facérense grandes coma os dun gato. Fixouse ben onde ponían a roupa e deixounos comezaren a función. Mentres se deitaban núos entre a touceira, aproveitou para roubarlles as prendas. Logo regresou silente ó seu lugar de axexo. Cando estaban a piques de acadar o orgasmo, colleu unha pedriña, colocouna no tirapedras, tensou a disparoulles dereitamente ós sexos: ¡Zas! O disparo foi dar ó seu obxectivo. Non ferrou pouco nin moito. Os goma e noivos erguéronse dun pulo coas mans

nos seus atributos -chorreantes de seme-, laiando de dor e carraxe. Encantenón, o pícaro saíu agachadiño e arreboloulles a roupa ó río. Despois seguiu a observalos de preto. De cando en cando poñía un croio no seu tirapedras e ¡zas!, zorregáballes en salva sexa a parte. Os namorados, queixosos, laiándose, víronse na obriga de fuxiren en coiros. O raparigo sorría a pracer, arrastrándose entre as touceiras. Así, a golpe de tirapedras, levounos ata a entrada da vila. Alí unha multitude de xentío xuntouse a ollalos.

—¡Indecentes! —berrábanlles.

—¡Porcos...!

—¡Escandalosos...!

—¡Corruptores...!

Deseguida chegou a parella da Garda Civil e fíxose cárrego deles, levounos ó Cuartel e impúxolles unha forte sanción. E a cousa pasaría a maiores a non ser pola mediación do Marqués. Ó Trasgo Maior enchéuselle o peito de orgullo e satisfacción. Logo disto, considerou "axustadas as contas".

Un domingo, na igrexa, o Carliños provocou unha cirigaita inesquecible. Foi precisamente o día que fixo a primeira comunión. Achábase diante do altar maior xunto con outros compañeiros. Todos tiñan o traxe noviño e estaban seriosos, dispostos a recibiren a El Señor. Cando o crego se achegou ó Trasgo Maior e lle meteu a hostia na boca, este anicrouse comicamente e ceibou unha peidorra impresionante. ¡Boa a fixo! O xentío botouse a rir á gargallada limpa; o crego puxo as mans no bandullo e, encantenón, o cálice e as hostias rolaron polo chan. As mulleres laiábanse histéricas, os homes corrían con alporizo dunha banda para outra. ¡Ata o Neno Deus, a Virxe e os Santos rían a máis non poderen!

Ó saíren da misa, as vellas beatas díxeronlle á tía Felisa:

—Desengánate, muller. O teu fillo tenche o demo no corpo. Debes levalo a xunto do crego para que o esconxure.

A tía Felisa colleu o neno por unha orella e meteuno outra vez na igrexa. O crego botoulle auga bendicida na fronte e leulle unhas cantas pregarías. O Carliños ollou cara ó Neno Deus e pareceulle que aínda sorría polo da peidorra.

Emporiso o esconxuro non tivo efecto ningún. Pasaron os anos e o Trasgo Maior seguía a facer das súas. Xa era case que un adolescente e aínda lle gustaban as trasnadas. As xentes dicíanlle:

—Pero home, ¿non acougarás un intre? ¿Cando che vai saír a moa do xuízo?

Unha mañá non se ergueu para ir ó colexio. A súa nai foi cabo del, disposta a tundilo e atopouno eivado de pés a cabeza. O médico veu visitalo e diagnosticou "un ataque de poliomielite". A noticia espallouse coma un regueiro de pólvora.

—¡Vaia por Deus! —exclamaban as xentes apesadumadas —¡Tan agudo como era, meu santiño!

Despois deste suceso, Z. converteuse nunha vila diferente: os cans e os gatos, deitados nas beirarrúas, espaxábanse pulgas e piollos sobre os transeúntes. As parellas de namorados facían o amor en calquera recanto, e o índice de natalidade medraba dun xeito asombroso. Os gardas municipais non tiñan a quen vixiaren e andaban embebedándose de taberna en taberna. Todo se fixo máis tristeiro e aburrido.

Encantenón, o Carliños saía á porta da súa casa sentado nunha cadeira de rodas; os veciños pasaban á súa carón, poñíanlle unha man no ombreiro e dicíanlle con agarimo:

—¡Trasgo, Trasgo, Trasguiño Maior...!

O neno sorría tristemente e un salouco de saudade agromaba nos seus ollos murchados.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 197-204.

Texto 23

Pastora de sorrisos fuches onte,
lindando a miña avenza escairada:
nunha man o morral, na outra a aguillada,
partías en silencio cara ó monte.

Pastora de sorrisos eres hoxe,
lindando o meu amor a sol e sombra:
para min eres algo que se nombra
a cada intre da vida que me foxe.

Pastora de sorrisos namorada,
recente ás chorimas montesías,
medraches entre as cervas sen niñada.

E baixaches de xunto ás neves frías
a acougar onda min maina e salgada,
pra facerte pastora de alegrías.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 21.

Texto 24

Desespero

Caía a tarde gris de promo
por antre as verdes acacias,
escurecía o sendeiro
de néboas que me cegaban.
¿Quén me pecha o meu camiño
se a noite inda está lonxana?
Berrou con grave door

a voz adoecida da ialma.
¡Oh malpocado de min,
siquera conta me daba!,
que aquela néboa era o pó
que os meus zocos arrastraban.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 19.

Punto 5 — O Pedregal - N42° 40.056' W7° 15.452'

Seguimos a pista e a 1 km. aproximadamente, antes de dar coa piscifactoría de Santalla de Arriba atopámonos coa instalación de **Violeta Bernardo**¹⁵, que no fondo dun precioso soto de castiñeiros instalou un bosque de travesas pintadas, que reproducen a forma diagonal dos poemas do Fiz escollidos para ese lugar.

¹⁵ **Violeta Bernardo** (Sarria, 7 de outubro de 1953), foi profesora de Ensino Primario. Comeza na década dos 90 a súa traxectoria expositiva que a levou a expoñer en numerosos espazos privados e institucionais. Posteriormente, Violeta estudou artes aplicadas na especialidade de cerámica disciplina na que destaca. Participa desde os seus inicios no Salón Internacional de outono de Sarria. Foi finalista na V Mostra Unión Fenosa. finalista nos anos 90 do Premio escultura Ciudad de Lugo, e no 2013 seleccionada na Bienal de Lalín. Expuxo en numerosas exposicións individuais e colectivas, como a que presentou na Capela de Santa María en Lugo, onde a súa obra forma parte da colección, ou as máis recentes en Santiago de Compostela e Portugal.

Texto 25

TI E MAIS EU

E

N

R

I

B

A

E

N

R

I

B

A

E

N

R

I

B

A,

NO BICO DA MONTAÑA, RENTE Ó CEO

TI

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 33.

Texto 26

PECHADA NO TEU CASTELO

INACCESIBLE

E

M

B

A

I

X

O

E

M

B

A

I

X

O

E

M

B

A

I

X

O.

NO FONDO DO VAL ESCURO,

EU

SOLITARIO COMA UN MOUCHO NA NOITE.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 34.

Texto 27

HISTORIA DUNHA CASTAÑA CHAMADA MUXICA

En Galicia danse moitas clases de castañas, sabíadelo? Unhas chámanse louras, outras luguesas, outras verdias, outras presas... ¡Que sei eu!

A castaña do noso conto era luguesa. Nacera e criárase nun souto do Courel, preto do río Lor. O castiñeiro onde xermolara era moi velliño. ¡Seica tiña máis de cen anos! Xa dende pequeniña fora unha castaña inquieta; por iso as súas compañeiras lle chamaron Muxica.

O alcume víñalle a pelo; ben o veredes de agora en diante.

Tan axiña como madurou, botouse fóra do ourizo para tirarse ó chan. Naquel

momento soprou un vento forte e levouna á beira do camiño.

Xa estaba a ser noite. As sombras do luscofús envolvían a paisaxe e as cousas. Todo se facía escuro e tebegoso. A Muxica viuse na obriga de acocharse cunhas follas e durmir ó resío. Pasou unha noite de mil díaños: a friaxe metéuselle ata os ósos; o orballo mollouna de pés a cabeza... ¡Que sei eu! Á mañá despertou morta de frío, espreguizouse e cavilou:

—Estamos a primeiros de novembro. Hoxe será o día de Tódolos Santos. Para festexalo, os labregos farán grandes magostos; axiña virán ó souto a buscar as castañas; collerannos nun saco e levarannos para as súas casas; ali

meterannos nunha fogueira e asarannos; despois comerannos canda o xantar. ¡Pobres de nós! ¡Que triste sorte nos agarda! Pero eu non son unha castaña como as outras; teño moita decisión e valentía. Non quero ser asada nin comesta polos labregos. Quero vivir moitos anos. Quero ver as marabillas do mundo. Xa que logo debo marchar de aquí agora mesmo. Vou percorrer vieiros e corredoiras. ¡Sabe Deus a onde chegarei!

Segundo cavilou así o fixo. Un intre despois botou a camiñar pola orella do frío. Ía senlleira e sen rumbo, espellando o seu corpo nas augas cristalinas. De vez en cando parábase e cantaba:

Eu son a castaña Muxica,
leda coma un axóuxere;
vou percorrer o mundo,
mil aventuras hei correr.

Á media mañá encontrou un pontigo e atravesouno. Na outra banda do río erguíase o monte do Pía Páxaro, o máis alto de Galicia. A Muxica púxose a subilo con tódalas súas forzas. Aínda que non era inverno, xa caeran as primeiras nevadas. O Pía Páxaro estaba cuberto de neve. A Muxica tiña dificultades para camiñar. Unhas veces esvaraba no xeo e caía rodando monte abaixo; outras veces afundíase na neve e estaba a piques de afogarse. A pesar de todo, non se desanimaba. ¡Ó contrario! Cada vez subía con máis ánimo e coraxe. Ó anoitecer chegou ó cume. Xa ía cansa abondo. Levaba a pel esfolada e a lingua fóra. O primeiro que fixo foi buscar un cobillo para durmir. Andou moito tempo ás apalpadelas. Non atopaba refuxio por ningures. Xa pensaba morrer de frío cando saíron as primeiras estrelas. Entón albiscou unha cova baixo dun penedo e meteuse nela. Era unha cova longa e grandeira, escura coma boca de lobo. A Muxica entrou devagariño; tiña medo de tropezar e caer naquela negrura. Apenas levaba andado un anaco, cando viu dúas luciñas nun recanto. Nun principio pensou que se trataba de dúas velas acendidas.

—¿Quen vive nesta morada? —preguntou alporizada. Ninguén lle deu resposta. Achegouse á luz e comprobou que estaba trabucada: o que alumaba alí non eran dúas velas nin rabos de gaita; eran os ollos dun oso, nin máis nin menos.

Tratábase dun oso formigueiro de gran tamaño; tiña unhas unllas e uns dentes enormes. Vivía na cova xunto con outros compañeiros. A aquela hora durmía tendido no chan. A Muxica non se asustou ó velo.

—¡Que sorte tiven de atopar este sitio! —pensou contenta—. ¡Agora metereime nunha orella deste bicho e durmirei quentiña coma un roxón!

Pensado e feito. Pegou un chouto e meteuse nunha orella do oso. Como estaba cansa de camiñar, logo quedou durmida. Aló á medianoite tivo un soño curioso. Resulta que se viu na lareira dunha casa labrega. Á súa carón había unha morea de castañas, súas compañeiras. Sentado no escano, estaba un labrego atizando o lume sen descanso. As castañas tremaban de medo. De súpeto, o labrego colleunas e botounas ó lume. Entón comenzaron a chamuscarse. Un arrecendo a magosto encheu a casa enteira. Ó labrego facíasele a boca auga; cuspiá nas mans ledos e satisfeito. Pero no intre menos pensado xurdiu a sorpresa: as castañas non quixeron asarse, empezaron a estouparen unha por unha e apagaron o lume. O labrego fuxiu asustado e foille dicir á súa muller:

—¡Ai, Marica, non podemos cocer o magosto! ¡As castañas están enmeigadas!

Ó despertar a Muxica alegrouse de que o seu soño non fose certo, ela non quería verse en semellantes apuros. Tampouco lle gustaba asustar a ninguén.

O albor entrou pola cova adiante deseguida. A castaña espreguizouse e saíu da orella do oso.

—¡Que valente son! —exclamou—. ¡Se soubesen as miñas compañeiras que durmín na orella dun oso!

Botouse fóra da cova e púxose a tomar a raxeira. A mañá estaba fermosa. O sol brillaba sobre a neve. O Pía Páxaro ofrecía unha vista engaiolante. A Muxica ergueu os ollos ó lonxe e quedou marabillada. Dende alí víase Galicia toda: víanse as murallas de Lugo; víanse as rías de Pontevedra; víanse as Burgas de Ourense; víase a Torre de Hércules da Coruña... ¡Que sei eu!

—Canto me gustaría vivir neste monte! —exclamaba—. Se non fixese tanto frío, quedaríame aquí para sempre; así podería ver a Galicia enteira tódolos días.

Cando se cansou de mirar á lonxanía, botouse a camiñar. Colleu cara abaixo, pola ladeira do Pía Páxaro. O monte estaba queimado e podía facerse camiño doadamente. Ó mediodía chegou ó teso de Miranda. Alí xa non había neve ningunha; nada máis se vían as gándaras ardidas. A Muxica sentiuse desorientada. Perdera o tino. Non sabía cara a onde encamiñarse.

—¡Ai de min! —exclamou—. ¿Que farei agora? ¡Perdinme no medio do monte!

Subiuse a un penedo e berrou:

—¡Auxilio! ¡Valédeme! ¡Estou perdida!

Naquel momento, pasaba unha aigue voando e oíuna, pousouse á súa carón e preguntoulle:

—¿Que che pasa, amiga castaña?

A Muxica contoulle o acontecido.

—Non te preocupes— díxolle a aigue—. Séntate no meu lombo e levareite a onde queiras.

A Muxica sentouse no lombo da aigue e emprenderon voo. Ó chegaren enriba do val de Lóuzara, dixo a castaña:

—Póusate aquí, amiga aigue; quero ver este val tan fondo e escuro.

A aigue pousouse e deixouna nun prado, xunto á aldea de Parada. A Muxica púxose

a mirar ó redor. Viu a serra do Iribio, o monte da Pena da Cabra, os cumes do Robledo... Viu as aldeas de Parada, Santalla, Vilar, Gamiz, Trascastro... ¡Que sei eu!

—Lóuzara está rodeada de montañas —pensou— Este val parece unha cunca. ¿Como farán as xentes para traballaren unhas terras tan costeiras? Xa terán a columna torta, ben seguro.

Estando nestas cavilacións, pasou xunto dela o tío Resco de Parada, mirouna en fite e dixo:

—¡Que castaña máis boniteira! Non a vou deixar durmir ó resío. Levareina para a miña caniceira.

Colleuna, meteuna no peto do pantalón e marchouse asubiando. A Muxica berraba adocida:

—¡Céíbeme, tío Resco! ¡Sexa bon! ¡Céíbeme! ¡Non me leve para a súa caniceira!

Pero o tío Resco non oía os seus berros. Era xordo coma unha tapia. Seguía a camiñar cara Parada asubiando de contento. O chegar á casa, sacou a castaña do peto e guindouna á caniceira.

—Vaite preparando —díxolle—. Dentro dun mes comereite con leite fresco da Marela.

—Na caniceira había moitas castañas. Todas estaban murchas e xa non tiñan vida. O lume, que ardía debaixo, zugáralles o sangue. A Muxica encheuse de anguria. Nunca en semellante apuro se vira. Tusía e bafexaba arreo; o seu corpo murchábase pouquiño a pouco.

—Pobriña de min! —exclamaba—. ¡A onde viñen dar...! ¡Aquí rematarase a miña vida! ¡Non terei salvación! Este lume secárame como secou as miñas irmás...!

Nisto, apareceu por alí un rato, oíuna laiar e achegouse a ela.

—¿Que che ocorre, amiga castaña? —preguntoulle— ¿Por que te laias desa maneira?

A Muxica contoulle o acontecido.

—Pois non te apures díxolle o rato. Todo ten remedio menos a morte. Sacareite de aquí decontado, levareite a durmir á palleira, onda os meus fillos e a miña compañeira. Pasarás unha noite moi feliz, xa o verás.

Colleuna na boca e levouna á palleira. A compañeira e os filliños do rato recibírona con alegría. Sentáronse á súa beira e fixéronlle un eito de preguntas.

—¿Contarasnos un conto? — preguntáronlle os ratiños con moito aquel.

—Contareivos —díxolles a castaña— contareivos a miña historia se queredes.

Ai, cóntanola deseguida —rogoulle a rata— estamos desexando oírte.

A Muxica contoulles a súa historia de cabo a rabo; faloulles dos seus apuros e das súas aventuras. Os ratos escoitaban emocionados; os seus olliños brillaban de curiosidade. Ó remate, exclamaron:

—¡Que castaña máis valente es! ¡Estamos orgullosos de terte na nosa casa! ¡lmos facer unha festa no teu honor! Dito e feito. Á medianoite puxéronse a facer unha festa. O rato tocaba un pínfano vello. A rata repenicaba un pandeiro de folla de lata. Os ratiños bailaban uns cos outros. Todos estaban contentos e felices.

Non acabaron de festexar ata o amencer. O día xa entra-ba na palleira por unha regaña. A Muxica viuse na obriga de se despedir dos seus compañeiros de parranda. Debía pórse a camiñar outravolta.

Esta vez colleu o chao. Estaba farta de subir e baixar costas. Xa se lle torceran as patas e todo. O mediodía chegou á aldea da Casela. Pasou por entre as casas e non viu a ningún. Tódolos veciños estaban xantando. Nin sequera un can lle saíu ladrar.

Torceu á dereita e foi dar ó Mesón dos Catro Cabaleiros, xusto onde se xuntan catro concellos: o do Incio, o de Samos, o de Folgoso e o da Póboa de Brollón. Subiuse a un penedo para orientarse e albiscou o Busto. Sentiu anceos de coñecelo e achegouse a el. ¡Que triste sorpresa se levou! O Busto era unha aldea moi pobriña. Non tiña prados nin árbores. As súas xentes pasaban fame decore. As terras onde traballaban non producían froitos. Eran terras sen celme; soamente daban toxos e silveiras.

—Magoa ver este lugar pensou a Muxica—. Como poderán vivir as súas xentes? Se puidese facer algo por elas, sentiríame feliz. Voume por a cavilar, a ver se me sae algunha idea boa.

Sentouse na orella do camiño e púxose a cavilar. Axiña lle veu unha idea ó maxín.

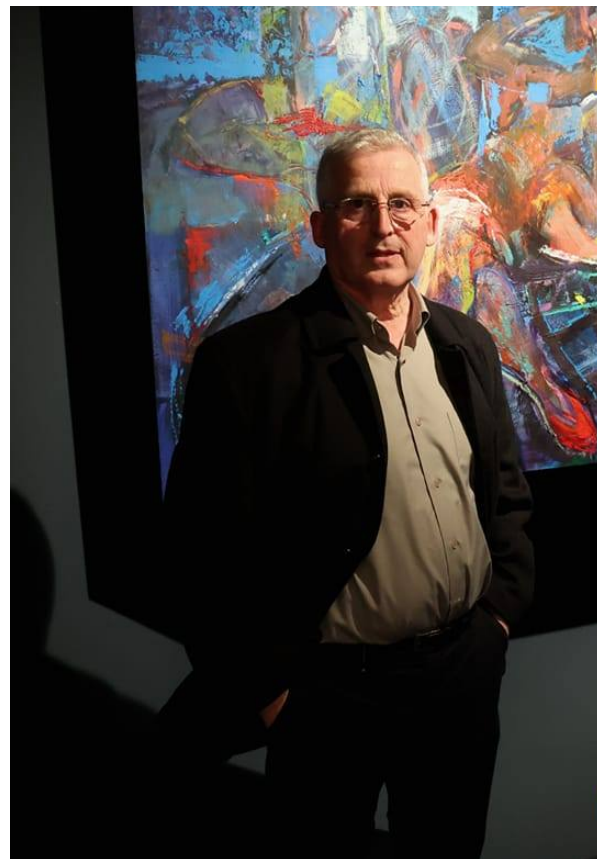
—¡Xa está! —exclamou—. Teño unha idea marabillosa: enterrareime no chan para que naza un castiñeiro; así estas xentes terán unha árbore. Co tempo, dareilles leña e castañas. Xa o verán. Non poderei seguir a percorrer vieiros e corredeiras, é certo. Pero non me importa coutar os meus desexos de camiñar. O meu sacrificio vaille ser útil ós demais. Tamén ó xermolar transformareime e seguirei a vivir moitísimos anos. ¿Que máis podo pedir? Quería ver as marabillas do mundo, pero xa vin a Galicia enteira dende o Pia Páxaro. ¿Que máis quero?

Escaravellou no chan, fixo un buraco e enterrouse viva. Ó chegar a primavera naceu alí unha árbore. Era un castiñeiro lugués, baril e verdecente. Ó facerse grande, deu feixes de leña e castañas. Grazas a el os veciños do Busto puideron facer o lume durante as inverniás, comeron magostos a fartar e foron felices coma paxaros en niñada nova.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 133-140.

Punto 6 – Santalla de Abaixo- N42° 39.502' W7° 15.440'

Continuamos a ruta en **Santalla de Abaixo**, o lugar do Fiz. Alí mesmo, antes de baixar ás primeiras casas está a peza de **Miguel Anxo Macía¹⁶, A musa de Fiz**, unha figura feminina en bronce que, sentada no alto dunha peana, mira cara a casa do Fiz, o muíño e a Fonte da Cova.

¹⁶ **Miguel Anxo Macía** (Lugo, 1955). É licenciado en Belas Artes pola Facultade de Bellas Artes San Carlos, de Valencia, onde termina os seus estudos en 1985. Pensionado de paisaxe coa Bolsa do Paular (en Segovia) o mesmo ano da súa graduación, e gaña o primeiro premio "Nuevo Centro", da Universidade de Valencia. Na súa dilatada carreira de artista recibe unha trintena de premios e distincións en distintos certames de pintura, en Lugo, A Coruña, Madrid, Valencia, Begonte, Guitiriz, Cedeira... Medio centenar de exposicións individuais e unha trintena de colectivas mostraron a súa obra en distintos lugares de España e fóra das nosas fronteiras. Tamén foi profesor de debuxo xubilado.

Texto 28

Allasant tamén te agarda

Alegre paraíso de amor, patria do vento,
serás, Allasant, un día,
cando ela chegue
e apouse en ti os seus pes peregrinantes.

Abrollarán, entón, en searas e restrebas túas
flores de panqueixo e pampillos,
e couselos para curar as miñas chagas,
doentes coma cans.

Moito máis verdes serán daquela
as paisaxes que cubren os teus outeiros
e as túas valigotas. No inverno
virán neves branquísimas
a coroar os montes noitaregos:
lindeiros teus, xabreiros límites
poboados de brétemas e silencio.

¡Serás un novo país das marabillas
cunha Alicia nunca vista
nin imaxinada en ningures!

...E ó fondo, no medio e medio da vagoada,
estarei eu, xigantesco titán,
cabaleiro sen espada, dono
e señor de ti e dela para sempre.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 31.

Xa ven o Outono interminabre
a maceirar a ialma das cousas vivas.

A mín eiquí me tes,
na Lóuzara Xabreira,

orfo de ti
en terra
adentro.

Ando
a te percurar no vougo dos sigros
onde se fundiron os meus devanceiros
todos.

¡O corazón, miña amada,
non acouba
neste cortello de montañas!

Debrúzome no peitoril da fiestra,
e acendo un cigarro,
e logo miro en fite a lonxanía limitada:
a paisaxe verde trócase marela...

Texto 29

Descrición dun sono

¿Non lembrás, muller Allasant,
aquela noite estrelecida,
cando fuches miña e te posuín en soños
á beira do mencer inmenso e verde
dos teus campos cubertos de bugallos
e tollemerendas?

¡Como crepitaba a fogueira do teu-meu corpo
baixo as sabas enchoupadas de sudes
e melancolía!

¡Como fluía o seme en lagaradas
formando ríos de lava e carraxe,
que desembocaban no teu sexo morno!

Acadamos (acadei) os orgasmos felices
dos grilos nocturnos, que cantaban
entre as matogueiras luas.

¿Lémbreste...?

Aquela noite, amada miña,

-¿... Ana... Carme... Xulia...?

puen nos estoxos do teu útero abrenticio
a semente dun fillo, que nunca ha nacer,

¡nunca!

¡¡nunca!!

¡¡¡nunca!!!

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 29.

Texto 30

e xa manca.

¡O corazón, miña amada,
non acouba
neste cortello de montañas!

Un arrecendo da noite que se achega
ensúmese na miña habitación
e faise nostalxa,

i, encantenón, abrolla en mín
un abismo de paxaros mudos.

¡E ti tan lonxe,
e a ceia sin facer nin can que lle ladre!
¡O corazón, miña amada,
non acouba
neste cortello de montañas!

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1975) *Orfo de ti en terra adento*, p. 11

Punto 6.1 – Santalla - A escola

En 1957 comeza a estudar na escola unitaria da aldea, que era a escola da parroquia. Estaba situada no outro lado do río, a poucos metros da casa. O río corta a aldea en dúas metades que se uniron sempre por dúas pontes, a de abaixo e a de arriba. Dúas pontes ou pontigos de madeira, unha xunto á casa de García e a outra fronte á cantina de Ricardo. A mestra, dona Teresa, tiña moi ben considerado aquel neno que con gran rapidez aprendeu as letras e a ler. Despois foise esta mestra e deixoulle paso a outro, Eduardo Cela, de Triacastela, co que tamén lle foi moi ben. O terceiro mestre, don Humberto, foi distinto. Fiz seguía sendo un neno inqueda, con arelas de aprender e saber, con preguntas frecuentes, en contra dos costumes dos rapaces da súa idade, e estas actitudes molestábanlle ao mestre que era dos que pensaban que as letras debían entrar na testa dos estudantes caladiños con sangue.

Texto 31

Hai que vivir

A Lois Diéguez

Eu nacín
un día calquera.
Un domingo bautizáronme:
católico
apostólico
romano.
Logo botei a camiñar.
Fun á escola.
Os mestres
ensiñáronme certas cousas:
compre ser
obedente
conformista
dobregado
e máis...
Os mestres
non me esiñaron
o significado da verba *probeza*,
tiveron que deprendelo eu
sintíndoo
levándoo infundido
nos meus ósos moles de neno
roendo un xugo de miserias
hora tras hora,
día tras día.
Os mestres
non me ensiñaron
que por riba de nós todos
hai outros
que nos van zoupando
cal se fósemos

bestos de carga
Os mestres
non me ensiñaron nada
tiven que ser eu
quen se estrollase
contra a realidade
tristeira e abraiante.
E agora
anque teño a xuventude derrubada
e xa me canga o peso dos vinte anos,
na miña gorxa dobregada e restrinxida
aínda me fican alentos pra vos decir:
hai que vivir. Como seña. Hai que vivir
Hai que vivir
pra deprender,
pra medrar,
pra soñar.
Hai que vivir
pra percorrer estes camiños mollados
polas bágoas dos labregos
dos emigrantes
dos escravos
(dos verdadeiros crisos
coa cruz da vida nos hombreiros)
Hai que vivir.
Hai que vivir.
E namáis.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro
cos tiburóns.*

O grande amigo de Fiz desta época era **Manolo de Monteiro**. Os dous ían xuntos na escola, andaban ás niñadas, xogaban, gardaban as vacas... eran inseparables.

Texto 32

Emilio, Emilio pequeno¹⁷
ti, neno de 4 anos coma 4 primaveras,
deprendes as primeiras letras
nun triste silabario de mentiras
i, encantenón, xogas a te facer labrego
nos campos quebrados da Lóuzara Xabreira.

¡Xogo miserento
o teu xogo, neniño-neniño-neno!

Estes campos, enchoupados no suor
e no sangue das xentes que te miran,
non serán teus endexamais
nin túas serán as colleitas,
nin tampouco as margaridas
que medran nos arredores.

Un xigantesco corvo mouro vixíate
apousado no bico dos teselos.

¿Qué será de ti mañá-cedo,
cando se rematen os contos da meiga chuchona
e xa non señas un axóuxere dos camiños?

Quizáis a túa carne moi vinte axiña
os aguillós que virán a ferirte
e fuxas encarramuxido do torrón
a percorrer os vieiros, ¡tan tripados!, das europas.

Talvez señas o derradeiro labrego do val
e, arredado do mundo, en soedade,
afinques o legón e a rabiza
baixo a mirada dunhos homes estraños,
-seres estraterrestres, habitantes dun planeta
descoñecido- que se farán amigos teus
e ¡quén sabe! si non te levarán consigo
a ser feliz, moi feliz, aló perto das estrelas

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1975) *Orfo de ti
en terra adento*, p. 34.

Texto 33

Soneto primeiro

(A Virxilio Morantes Sáez)

Hoxe, na miña Lóuzara Xabreira,
o vento vai parolando comigo,
i eu voulle falando a este bon amigo,
que trae mensaxes envoltos en poeira.

Co vento nascín unha serán calquera
e camiñando co vento prosigo,
i este vento será fidel testigo
dunha infanza miserable e pordioseira.

E eiquí, nesta Xabreira, alonxado
Voume sumindo... Sumindo no vento,
eiquí, xunto aos labregos, illado,

tan lonxe do alquitrán e do cemento
o destino tenme un mencer bordado
no bico do corazón polo vento.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1972) *6 novas voces
das letras galegas*.

¹⁷ Emilio, segundo a irmá Irene Vergara, era un rapaz de Santalla, natural da Casa dos Casares, que se atopa subindo pola igrexa. Hoxe o destinatario do poema vive na vila de Sarria.

Texto 34

Palabras a un amigo

*A Manuel Rodríguez Álvarez
compañeiro da nenez que se foi
e da mocedad que comenza.*

Meu bon amigo:
¿aínda lembras
as niñadas
i as pelexas?
¿Lembras
as medas de candeas
i os sorrisos ceibes...?

(Un lóstrego repentino
fíxonos homes supetamente)

Os nosos paxaros

quixeron voar tan outo
tan outo
que ficaron
estalicados
nos camiños de Santalla.

Teño vinte primaveiras
e moitas ganas de chorar.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro con
tiburós.*

Texto 35

O Migueliño

*(Pra Manolo López Pérez, tan vencellado ós
comenzos da miña poesía).*

Aquí solpor o Migueliño foise
esterrou as ferramentas da labrada
deixou laceira e miseria pasada,
de tanto traballar en van cansouse.

E alá nas terras extrañas casouse
cunha rapaciña ben engalanada
e cando voltou á Galiza lembrada

coa boca aberta o pobo ademirouse.

¡Ai mirade ó probe Migueliño!
O rapaz que onte non tiña unha soia perra,
mirade como hoxe cuspe na terra.

¡Ai tí si que despertaches cediño!
Moita sorte tiveches desgarrado
pois de estar eiquí tiñante pelado.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p.
36.

Texto 36

Os soños dos Xoseiño

Só ten dez anos e xa ara
e sacha coa sua nai no orto.
A fame azoutaba o lar
e o pai chorando deixounos.

Pro debaixo dun mantelo
o Xoseiño gardou un soño:

soñou coa volta do pai
traguendo cartos dabondo
pra mercar moitos xoguetes,
un fogar e un carro novo;
mais un serán chegou unha carta
que trouxo bágoas e loito...
Foi aquela carta o final
daquel cobexado soño.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p.
41.

Punto 6.2. — Santalla de Arriba - casa natal de Fiz Vergara Vilariño

Baixamos ao río, cruzamos a ponte e a primeira casa é a do Fiz. O lugar que o viu medrar e o campamento base do seu gran amor polo val. Destacan estas palabras do poeta: *"De non residir na Lóuzara Xabreira, non me gustaría residir en ningún sitio"*, reflectindo como a súa querida Santalla era ao mesmo tempo o seu refuxio e inspiración.

Foi unha antiga ferraría dependente da abadía de Samos, que o avó do Fiz mercou cos cartos que fixo en Cuba. Na praciña que hai á dereita da casa, baixo da igrexa, descarregaban o ferro traído dende a Veneira de Roque, que abastecía á maioría das ferrarías da comarca e o carbón de uz que baixaban do monte polo carreiro dos carboeiros.

O **28 de marzo de 1952**, ás 20:00h nacía Fiz Vergara Vilariño. Algo máis de medio mes despois, o **15 de abril** foi inscrito no xulgado de Samos, quedando esa data como a oficial do seu nacemento. Os seus pais eran **Manolo Vergara López** (finado en Santalla o 15 de febreiro de 2007 aos 82 anos) e **Irene Vilariño Casanova** (finada en Santalla o 3 de xaneiro de 2021 aos 94 anos), casaran un ano antes, polo mes de febreiro, en Gamiz. O fillo chamouse Félix, en memoria do seu avó paterno (nado e finado en Cuba atrapado nunha gavia de terra mentres traballaba de peón nas proximidades de La Habana). O crego da parroquia, don Juan (crego de ideoloxía franquista ao que lle gustaba o arroz con leite e quería que toda a veciñanza lle dera os correspondentes chourizos e entrecosto, fora o que bautizara a nai e quen casara os pais) quixo que se bautizara cos nomes de **Jesús José María Félix Vergara Vilariño**, e así consta na partida de bautismo aínda que nunca o recoñeceu ninguén por tanto nome. Tivo dúas irmás: a maior, **Imelda**, nada o 11 de xaneiro de 1955 e a pequena **María Irene**, nada o 16 de decembro de 1961 e finada o 11 de abril de 2015.

Fiz en 1953.

Fiz, Irene e Imelda en 1965.

Texto 37

Os pais do Fiz, Irene e Manolo, tiñan unha elegancia natural propia da xente orgullosamente popular, e acollíannos en Lóuzara con cariño. Lembro aquela primeira vez cando fun a Santalla. A estrada non chegaba até a casa e o pai veunos recoller no seu Land Rover. O paseo, abeirando o Lóuzara cos reflexos de sol en peixes de prata, os camiños fondos e as casas de corredor, ficaron

en min como o símbolo da Lóuzara xabreira e do seu máis grande cantor. (...)

E nos recitais poéticos, xa que el non podía usar a voz, Irene, a Irmá, recitaba por el. Irene foino todo para o poeta: muller dunha elegancia tamén herdada dos pais, sensíbel, delicada como unha flor, deulle a forza que o Fiz non posuía.

Sempre admirei a entrega que lle brindou, esa súa personalidade sinxela e tan forte como a de unha heroína popular. Sirvan estas palabras tamén como homenaxe a esa familia xabreira de casa grande na paisaxe montañesa, polo amor entregado a quen máis o necesitaba e pola hospitalidade coa que sempre nos acolleu. Brindo por ela e emociónome.

E para que o recordo e a homenaxe fiquen máis completas, deixo aquí tamén as palabras de Irene que un día me escribiu falando sobre este tema: o todo para Fiz foi noso pai, sacándoo de Santalla a estudar naquela época. Miña irmá tamén xogou un papel moi importante e dende que casou e vivía

en Sarria, Fiz estaba moito con ela, o que lle permitía relacionarse coa xente e co mundo... Logo, tamén, Alba, miña sobriña, á que el adoraba, –igual que a miña filla, pero esta era mais pequena– pois Alba tamén recitaba poemas e axudáballe moito. Estou falando, máis ben, da última etapa na vida de Fiz, que saía pouco, e todos intentamos facerlle a vida o mais feliz posible. Aparte de meu pai, que viviu para el, as mulleres fomos moi importantes: a mamá, nós, Imelda e mais eu e as sobriñas, Alba e María. Xa falaremos algo máis un día destes, Lois; hoxe, como está moi bo día, ímonos para Santalla, que hai que coidar da casa.

Lois Diéguez¹⁸

Texto 38

"eu son o que son gracias a Manolo e Irene, o meu pai e a miña nai, que seguen coa paciencia de sempre queréndome, axudándome, amándome, escoitándome e falando comigo, como se estiveramos entre irmáns. Coas irmás tamén estou e boa sorte que

teño: Imelda é unha flor de mapoula e Irene unha rosiña vermella que me fai menos insoportable iso que chamamos vivir".

CELEIRO ÁLVAREZ, Luis (2003) *Fiz Vergara Vilariño: poeta nos eidos da bremanza*

Texto 39

Miña nai paríume á forza
de sudes
xa fai vinte anos.

A forza de sudes
fóronme criando.

Oxe son home.

Á forza de sudes
ergo o meu canto:

*As señoras son bonitas
porque teñen almidón.
¡Quén mas dera ver na veiga
tirando polo ligón!*

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro con tiburós*.

¹⁸ <https://www.facebook.com/share/p/1EpTUazz1L/?>

Texto 40

Non chores

A ollada na túa testa enxuita fixo
pra contemplar o efímero pasado.
Levas un coitelo na ialma cravado
e nesa ferida son eu quen rixo.

A túa mau direita foi a que bendixo
o meu nome por puñales furado;
o meu corazón de coitas preñado
con latexar esleirado mo dixo.

Nai; non chores máis pola miña vida
¿Por qué adoecerse tantísimo tanto?
Deixa de cavilar nesta ferida
non a regues con pingoadas de pranto,
pois a tristura i o sofrer desta vida
serán no paradiso un ledó canto.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*,
p.13.

Texto 41

Percorrendo Lóuzara

I

Eu nascín nun pobo cego
das montañas louzariñas,
son irmau de dúas moziñas
e fillo de pai labrego.

II

Lóuzara é terra escura,
boca de lobo famento;
os dentes son os penedos
e a néboa da mañá o alento.

III

Catro muros de montaña
fan de curro os bidueiros,
que de pelexar co vento
verten follas nos regueiros.

IV

Lóuzara é val sin meimos
é terriña de labranza
e os homes mantén a esperanza,
rubindo esterco próx leiros.

V

Río Lóuzara, ¿ónde vas?
¿Ónde che morre o marmulo?
¿No Los, no Sil ou no Miño
ou cecais no fin do mundo?

VI

Miña Lóuzara esquecida
de escravitude esfolada,
miña bisbarra, meu pobo,
eu lévovos nas entrañas.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 28-29.

O **11 de xaneiro de 1955** nace a súa irmá maior, **Imelda Vergara Vilariño**.

Texto 42

Irmá¹⁹

Ara, sacha, linda os gados e sega...
E así sempre pola terra ferida
deixa no leito anacos da súa vida,
como calquera outra muller labrega.

Pequena rapaza de gran trafega.
Rebuldeira, garimosa, sufrida:
espello é de miña nai querida,
vivente imaxen da dona galega.

Ela é primavera no fogar,
primavera sempiterna e ledicia
indicible nos versos dun cantar.

Ela fala devagar; con perguicia
e nos seus ósos fai eco o redoblar
das tristes campás na vella Galicia.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (2019) *Non deixes
que a tardiña me sorprenda*, p. 88.

¹⁹ Composición datada en agosto de 1971 e dedicada á súa irmá maior, Imelda, nada o 11 de xaneiro de 1955.

Texto 43

A miña irmá maior²⁰

Ollareite ergueita na tardiña
a colleitar lílios e arelas
no teu peito de virxen labradora.

Que pra ti labouro meu canto rexamente
e fago tremolar os versos
e as palabras en ringuileira.

¡Qué mágoa verte e maxinarte
a sementar luscos e fuscos
nos sulcos da terra maldadada!

Ouh, a terra!

A terra foinos sempre
ingrata e cativa coma
o corazón dos paxaros noitaregos.

A terra marteiróunos os soños
e máilos anceios,
i engaiolou as volvoretas do paraíso noso.

A terra foinos sempre
ingrata e ativa,
i engulíunos a espranza con fame de logo
/ e caimán.

¡...E ti, tan sinxela, tan homildosa!

Ti, soia, rente á terra
a coballar horas e días,
e anos enteiros de silencio.
E tebras. E nubeiros...

Ti irmá maior da primavera.
Imelda, soia, rente á terra.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1975) *Orfo de ti en terra adento*, p. 32.

A infancia de Fiz Vergara Vilariño quedou tronzada cando aos nove anos se lle descobre unha enfermidade dexenerativa que o acompañará xa ao longo de toda a vida.

Texto 44

A miña infancia foi moi rica en lembranzas; e non lembranzas tristes, precisamente. Eu de neno, a verdade sexa dita, funche un anarquista feito e dereito: derrubaba cancelos e estivadas, defecaba nas fontes cando me poñía de mal xorne. Que sei eu! A infancia vén a ser un dos poucos periodos ledos e algareiros da miña vida, de aí que

lembre os anos infantís con verdadeira nostalxia, cando sinto as cancións daquel entón emociónome a máis non poder. O primeiro que teño máis vivo no maxín quizais sexa o que vivín, en Praducelo de Lóuzara, na festa do Santo Antón, onde me levaron meus pais cando tiña tres ou catro anos.

Entrevista con José de Cora.

No ano **1961**, Fiz sufriu unha caída aparatosa no corredor da súa casa de Santalla, e da que foi operado en Barcelona. Mais na Clínica Quirón de Barcelona, a cargo do doutor Isamat de la Riva, á parte de declarárselle a súa doenza con carácter dexenerativo: distonía muscular. Acaso para compensar, o **16 de decembro nace a súa irmá Irene**, recitadora e mecanógrafa incansable dos seus versos.

²⁰ Poema composto en 1973 fai referencia a Imelda, a irmá de Fiz tres anos menor ca el.

Irmá

I

A miña nena, nena mui querida,
quixéralle faguer un berce de ouro
porque non garda un rido ó seu tesouro
nun caixopo de madeira fendida.

Ela, meu anxó, é quen me saa a ferida
é ise seu cabelo marelo e louro,
que non o dou pola prata do mouro,
denantes vendería a miña vida.

Se pra algo vivo eiquí nista maldeza
é por ollala bulír xunto de mín,
ela cos encantos deume forteza.

Pra seguir tombo a tombo o carreirín,
na vida chea de laceira e probeza
a nena é o úneco consolo pra mín.

No ano **1967** Fiz comeza a súa particular singradura no desaparecido **Instituto Nacional de Reeducación de Inválidos**, en palabras do poeta, o seu cárcere interno e externo, onde permanecerá dous cursos (1º e 2º de Bacharelato, 1967-1968). Fiz confesa que destruíu os seus escritos iniciáticos desta época.

A familia na comuñón de Irene en 1969.

II

A tí vou xunguido irmá pequeniña
con ise forte xugo fraternal
e véxome alleo de iste fero mal
con soilo ouvir o teu nome, meniña.

Imos moi pertos os dous, miña xoiña,
ninguén pode quebrar iste adival,
eu loitaréi niste mundo infernal
cos teus alentos e a tua surrisiña.

No seio do corazón levo acadadas,
as verbas infantiles e iñorantes,
que che decía sempre que chorabas.

Eran fermosas, ledas, rechamantes,
saíanme da dentro, das entrañas.
Eran cousas de nenos rebuldantes.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 17-18.

Instituto Nacional de Reeducación de Inválidos:
fachada principal do Palacio do Marqués de
Salamanca ou Palacio de Vista Alegre.

Texto 46

Da infancia perdida

Era un neno
e expulsárono do seu paraíso.
Jean Paul Sartre.

Zorregándome couces duros no traseiro
violando tódolos meus dereitos a ser feliz,
así me arrincaron, naiciña, do teu seo morno
e docísimo.

(Sequera me deixaron despedirte.)
Entón leváronme á vida,
e era noite pecha (pechapechapecha):
extensos mares de tebra moura a paisaxe
/ mergullaban.

Tan só puiden ver lóstregos
enchendo os camiños de beira a beira,
zumezugas armados con pistolas e coitelos
e trebadas de inxusticia opresora
caíndo
a
miña
carón.

Milleiros de cousas ingratas e perversas
quixeron obrigarme a esquecerme
ofrecéndome tesouros falsos,
vellas moedas acuñadas coa faciana duns
/reises parvos
e idiotas
¡Cantas veces chorei de riba
grosos saloucos

ata baleira-las cuncas dos meus ollos nus,
e chameite a berros, orfo e desamparado,
mais ti xa te achabas lonxe, moi lonxe,
illada de min por cumes de aldraxe grandeiros.

¡Canto te votei de menos...! Cinguíndose
ó meu corpo de meniño ían as cobras do tempo
ofrecéndome teimosas o seu veneno,
obrigándome a mansar froitos prohibidos
para que me trocara nun home maduro,
en carne mol para os tabeiróns do mundo.
¡Que grande foi o meu desamparo...! A miúdo
a túa ausencia fíxome nomear a Deus omnipotente,
(¡ai, pedra filosofal da vida!)
a ese Deus pechado nunha torre de marfín e ouro,
de quen nunca souben nadanadanada
a non sei porque o trato de ti a ti coma un íntimo
amigo, compañeiro e camarada.
Naiciña: ¿por que me deixaches arrebatado
do teu colo ós monstros cobardes
e cativos da existencia...?
Canto me gustaría seguir sendo meniño
(¡neno sempresemprempre!)
reloucando sen pexas nin atrancos
no paraíso da Santa Infancia Campesina,
zugando o maná dos teus seos mornos
e docísimos: ¡sacro alimento soñado (onte)
durante as noites de insomnio
e durmevela!

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos
da bremanza*, p. 105-106.

En **outubro de 1969** Fiz abandona o colexio de Madrid e segue os seus estudos (3º de Bacharelato) na academia Rosalía de Castro de Sarria. Na mesma academia estudaban tres irmáns (dous nenos e unha nena) que baixaban á vila desde as proximidades de Lóuzara e que tiñan fortes vinculacións familiares en Santalla, un deles fora uns anos antes á mesma escola na que estudara Fiz. Na academia coñece ao mestre Manolo Rodim, quen chegaría a ser un grande amigo e colaborador de Fiz. Neste punto convén subliñar o interese inicial que manifestou pola Química, aínda que esta disposición sería desbotada en beneficio da literatura, grazas ao apoio concedido por diversas personalidades, entre as que cabe mencionar a Araceli Rodríguez, profesora de literatura cando o noso autor cursaba 3º de Bacharelato

A través da relación con estes irmáns, Manolo, Luis e Carmiña, contacta con outro alumno da mesma academia, Xosé I. Figueroa Lorenzana e, en máis dunha ocasión, os catro rapaces fan panda para ir aos coches eléctricos, para pasear, ir ao cine Capitol ou para iniciarse na ruta dos bebedores de viño. Fiz, atrapado xa pola enfermidade que estaba adormecida, era un neno, case mozo, triste e apenado.

Nese ano é cando recoñece a necesidade de escribir para expresar as súas emocións.

Ao comezar a súa andaina na Academia Rosalía de Castro, Fiz publica un poema en castelán, co anagrama de **Xilef**, isto é, Félix, titulado "Triste amanecer" no número sete da revista *Candil*, dirixida polo seu profesor Manuel Rodríguez Rodim.

Texto 47

O meu desexo insatisfeito foi e é non ir á universidade, quedei na porta cando debía entrar a vivir con máis intensidade o mundo estudantil. Non ousei, e agora son un simple bacharel, por mor da literatura. Cando facía terceiro, tiña idea de ser químico e quizais hoxe o fose, de non ser por unha rapaza de

Monterroso que me daba clase de lingua e un día leu unha redacción e díxome: "Félix, lo tuyo es la literatura". Fíxenlle caso e aquí me tes, xogando doas palabras.

VERGARA VILARIÑO, Fiz (2019). *Non deixes que a tardiña me sorprenda. Antoloxía poética*.

O **14 de febreiro de 1970** o secretario do Instituto Nacional de Enseñanza de Lugo validada os dous cursos que Fiz fixera en Madrid. En xuño examínase de 3º de Bacharelato no Instituto de Lugo, onde coñece a Xesús Alonso Montero, mestre e amigo ata a morte. Nese ano escribe os primeiros versos. En **outubro** comeza 4º de Bacharelato na mesma academia de Sarria. Alí mantén unhas extraordinarias relacións cos compañeiros e cos profesores, de modo especial, con Araceli Rodríguez, a profesora que impartía clase de todas as materias que non fosen de ciencias.

No curso **1971-1972** estuda 5º de Bacharelato no antigo instituto Masculino de Lugo, residindo na rúa Bispo Aguirre, no 4º piso do número 28²¹.

Nestes anos fará amizade con Xavier Rodríguez Barrio, Beatriz Pin, Claudio Rodríguez Fer, Antón Grande, Paco Campos ou Xulio López Valcárcel. Os intereses comúns e a necesidade de modificar a percepción da realidade axudaron na procura dunha denominación que designase a este corpúsculo de novos autotes, así que Fiz propuxo a etiqueta de **Lume novo**. Fiz comeza a se presentar a diversos galardóns que animaron literariamente un escritor sumido na dor da súa enfermidade.

Segundo Xesús Alonso Montero,, alá polos vintedous anos, a idea do suicidio roldouno. "Un día, na biblioteca do Instituto de Lugo (...), veu á miña procura para comunicarmo. Fíxoo sen eufemismos con aquel seu falar pouco comprensible (...) Despois duns intres de silencio (...) iniciéi un monólogo (...) en favor da vida. «É inútil», escribiu nun papel. (...) Foi o momento no que lle recitei un fragmento dunha carta de don Antonio a Juan Ramón Jiménez (...) escribiuna (...) pouco despois da morte (...) de Leonor (...) no momento en que lle chegaban noticias da boa acollida (...) que suscitaba o seu libro recén editado *Campos de Castilla* (...): «Cuando perdí a mi mujer, pensé pegarme un tiro. el éxito de mi libro me salvó, y no por vanidad ¡bien lo sabe Dios!, sino porque pensé que, si había en mí unha fuerza útil, no tenía derecho a aniquilarla»²².

²¹ Segundo Lois Dieguez tamén viviu Fiz nunha fonda na rúa San Pedro.
<https://www.facebook.com/share/p/1EpTUazz1L/>

²² Alonso Montero, Xesús (2003). "O meu Fiz, o meu Félix", en Luís Celeiro Álvarez, *Fiz Vergara Vilariño, poeta nos eidos da bremanza*. A Coruña: Fundación Caixagalicia, p. 11-15.

No ano **1971**, con 19 anos, publica o reu poemario fundacional, *Pra vós* na editorial Celta. Este libro asumiría o rango de terapia ante a dor física e psíquica que padecía. Cursa 5º de Bacharelato na titoría de Teresa Rodríguez Andrade, nai de Alexandre Veiga. O 26 de xuño acada o título de bacharel elemental. En agosto publica "Irmá", dedicada a Imelda.

Texto 48

Metáfora

Cando onte à noite baixaba pola rúa
ollei no camiño a un sapo fumando
alumeábao a lus prateada da lúa
e cada ves máis ibase finchando.

Esí, o meu corazón por culpa túa
de saudade e coita está reventando.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 21.

En **1972** realiza o 6º curso de Bacharelato. Escribe o poema "A Manuel María", a quen o unirá unha eterna amizade, e a "Cantiga do meu muíño". Participa no libro *6 novas voces das letras galegas*, Edicións Celta.

En **1973** publicará *Encontro cos tiburós* no número 9 da Colección Val de Lemos, dirixida por Manuel María. Astá dedicado á Alonso Montero e á súa primeira muller nestes termos: «Pra emilia e Xesús Alonso Montero, mestres i amigos sempre. Homaxe de admiración e cariño». Obra que a crítica encadra na escola social realista, e fixera parte do volume colectivo *Os novísimos da poesía galega* (1973) de María Victoria Moreno e publica en Atenea da Universidad de Puerto Rico un poema titulado "Poema do meu cabreo vivo". En outubro comeza COU que remata en xullo de 1974.

Texto 49

Eu, Félix Vergara Vilariño
comparezco ante vosoutros
en carne viva. Comparezco
ante vosoutros pra amosar
as cicatrices do meu túnel.
Eu, poeta moi ben afeitado,
comparezo ante vosoutros
pra dicirvos seriamente
que nin unha raiola de esperanza
-nin unha xiquera-
brilla no meu peito amortallado.
Dinllo todo a vida.
Entregueime enteiro.
I a vida pagoume con aldraxes,

inxusticias, prantos e miserias.

A vida prostituíume, venceume
derruboume.

Teño 20 anos e nada teño.

Nin xiquera vos teño a vosoutros
anque sodes meus irmaus lexítimos.

Teño 20 anos e nada teño.

Fusiládeme se queredes.

Enterrádeme vivo.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro
con tiburós*

En **1976** publica *Orfo de ti en terra dentro*, en Akal editor na colección Arealonguiña, que dirixía Alonso Montero, ano no que tamén aparecen *Con pólvora e magnolias*, de Xosé Luís Méndez Ferrín; *Seraogma*, de Alfonso Pexegueiro e *Mesteres*, de Arcadio López-Casanova. Con esta obra consolídase como unha das grandes voces poéticas daquelas décadas.

En **1977** xorde en Santiago de Compostela o colectivo poético **Cravo Fondo**. O grupo xurdiu con vontade renovadora e autodefiníase como revolucionario, nacionalista e comprometido coa investigación creativa coa lingua e a literatura. Estaba formado polos poetas Ramiro Fonte, Xesús Rábade Paredes, Xavier Rodríguez Barrio, Xulio López Valcárcel, Xesús Manuel Valcárcel, Fiz Vergara Vilariño e Helena Villar Janeiro. Publicaron o seu único libro conxunto co título **Cravo Fondo**, que se abre cun manifesto que amosa a vontade de superación do socialrealismo epigonal pero sen renunciar á historicidade nin caer no esteticismo. Faise fincapé na necesidade dunha poesía que comunique realmente co pobo e fála-se da necesidade de facer recitais non elitistas. O manifesto remata coa consigna: *"Por Galicia, pola poesía, Cravo Fondo, verba nova para unha terra ceibe"*.

No ano **1982** aparece *Poeta muiñeiro á deriva*, onde o muiño vertebrará a estrutura do libro mentres o muiñeiro divaga entre o abafamento, a soidade e a enfermidade que o ataca e o deixa paralizado na súa Lóuzara desde a cal lamenta: *"Ai de min que me acho senlleiro / xunto ó vello muiño"*. Estará só e coa ansia de que esa namorada se achegue a el, transformada nunha "corza salvaxe", mais padecendo sempre pola súa falta.

O **16 de setembro de 1989** é inaugurado o Colexio Público Fiz Vergara Vilariño.

En **1990** virá *Nos Eidos da bremanza*, un dos seus traballos máis recoñecidos, daranse cita de novo os seus tormentos vitais no que será o seu poemario máis clásico. **1991** é o annus mirabilis para o noso autor. O libro *Nos eidos da bremanza* recibe o Premio Galicia da Crítica e é nomeado Chairego de Honra pola Asociación Xermolos.

Texto 50

Arelo ser un can doce e mansiño
pra espallecerme xunta a ti na eira
e senti-la túa man de compañeira
cando me deas pan e mais touciño.

Arelo ser un can, un petusiño,
pra brincar ó teu colo cando queira
e ulirte decotío toda enteira
ou bicarche a faciana co fuciño.

Arelo ser un fiel can de palleiro
e ladrar na túa porta noite e día
deica alonxa-lo lobo raspiñeiro.

Arelo ser un can de compañía
e lambe-lo teu corpo churrusqueiro
como lambe o nordés a neve fría.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 85.

Texto 51

Ofrenda

Estas sopas de burro canso tal vez me dean vida
para seguir a tomballóns o meu carreiro
sen embelear nos petoutos esguíos
nin feri-lo pelello nas silvas machas.

Pois estas sopas foron feitas a conciencia
con viño novo de uvas acedas,
adoubadas foron con azucre cubano
e pan centeo amasado en sudes.

¿Daranme vida estas sopas de burro canso...?
Tómandoas estou, grolo a grolo,
e convídovos a tomalas comigo.
Na miña casa hai mesotes baleiros

agardándovos,
e hai coitelos afiados,
agardándovos,
e hai moletes de pan trigo sen encetar,
agardándovos.

¡Moito vos quero, anque moitas veces ferídesme moito
ó pasar!
Oxalá me dean vida estas sopas de burro canso
para sentirme feliz na vosa compañía
ofrecendóvo-lo corazón faragulla a faragulla,
nun continuo brindis de viño novo e alboradas!...

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 103.

Texto 52

Paxariño

Téñolle moito agarimo a este carrizo, que canta
tódalas mañás diante da miña fiestra estartelada,
porque os seus rechouchíos teñen algo
da miña grande saudade sen aurelas.

Ólloo pousado no bico da cerdeira florida
e non ousa crer como un ser tan flebe
e pequeniño pode acocha-lo grandor dunha pena.

Quizais canta porque se acha (coma min) ferido de ausencia
e o seu corazonciño namorado
non encontra un corazón amigo para comparti-los seus latexos.

Quizais canta porque entra (coma min) no seu refuxio
e atópao baleiro de amor,
sen ter unha alma leda con quen comparti-las faragullas dos xantares.

Eu non sei (soamente sospeito) porque canta.

Mais se me contara as súas coitas baixiño, á orella,
tal vez entrambos fomos felices,
arreatadamente felices e ditosos.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 109.

Texto 53

Galo mudo

¡Cativo favor lle debes a Deus, galo meu,
triste pito cairo en desgracia,
avexoto infeliz que nunca poderás
anuncia-lo mencer agardado!

.....

Dende a miña fiestra véxote rebulir no curro.
As pitas lizgairas, os parrulos fachendosos,
ousan poñerse a cabalo do teu carrelo,
e petéirante sen compaixón,
e eu chego a sentir mágoa de ti,
pobre criatura, inocente vítima da man divina.

Queres cantar, énche-lo fol do pescozo,
e nun trís xorde dos teus ollos
un groso salouco, unha bágoa de tristura
e desamparo.

Os galos galeadores,
os xigantescos galos de pelexa,
divírtense, rinse á gargallada,
cando intentas erguer un kikirikí ó vento,
e entón ti choras resignado, choras caladamente,
galexo maldito, vergoña do galiñeiro.

¿Que falcatruada fixeches dentro do ovo
para condenarte ó silencio tan cediño,
inantes de cumpli-las túas obrigas de galo barudo?

Á caída do solpor encamiñaste ó poleiro
e alí púsaste no garabullo máis illado,
e inantes de vir Pedro Chosco a visitarte
rezas en voz baixa, rezas agradecido,
e eu abofellas non comprendo como te atreves
a tanto.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 117-118.

En **1993**, publicará *Pastora de sorrisos* no que festexará o amor partillado coa amada. O **21 de maio de 1993** sería presentada a Asociación Cultural Val de Lóuzara cuxa presidencia recaería en Fiz e a súa irmá Irene actuaría como vicepresidenta.

Texto 54

Hei regalarche todo canto queiras,
se bailas a mazurca punteada
na eira onde degrañaron o centeo
os devanceiros mortos de canseira.

Hei regalarche todo canto queiras,
se aturuxas na noite ben escura,
coma outrora fixeron os antergos
cando ledos voltaban das romaxes.

Hei regalarche todo canto queiras,

se me cantas as cántigas queridas
ou me anainas nas tardes ó solciño.

Hei regalarche todo canto queiras,
se soergues as miñas esperanzas
ós outeiros da Lóuzara Xabreira.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 63.

Texto 55

O lento decorrer do tempo tolo
na Lóuzara Xabreira, terra antiga,
faime medrar no cerne a mesma espiga
xermolada en restrebas de consolo.

O lento camiñar, orfo e sen colo,
buscando a túa compañía, nobre amiga,
faime romeiro a pan de masa triga
amasando en soidade, bolo a bolo.

O lento percorrer a reo en vilo,
indo e vindo pola agra largacía,
faime ser un roncaño peregrino.

O lento trafegar e mailo arxilo
de te atopar, rapaza, calquer día
faime espreitar todel coma un minino.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos da bremanza*, p. 57.

O **12 de maio de 1994** é nomeado Socio de Honra da Asociación Cultural Monte Oribio e o 4 de xuño acudiría á entrega dos premios aos Lucenses do ano.

O **18 de xullo de 1997** pola tardiña morre na Residencia Sanitaria de Lugo. É enterrado no cemiterio de Santalla de Lóuzara o 20 de xullo ás 18:00h.

Postumamente, en **1998** virá, *Animal sen fel*, onde, seguindo a vida da súa cadeliña, concederá a esta algunha das características da muller. Eili, unha cadeliña, foi un galano da pintora **Carmen Ossorio**²³ que veu de Verín para quedar en Santalla.

Texto 56

Mira, Eili, mira como cae a neve
sobre os campos quebrados de Allasant.
¡E os nosos corazóns cantan a dúo
a estraña melodía do silencio...!

¡Brinca, petusa, chouta, miña amiga,
ó son do latexar das valigotas,
mentras fago un boneco de folerpas,
entoando cantigas de barrelo!

Agora mesmo Dios está connosco,
facéndolle compañía á soedade,
xogando á polvoriña coma un tolo.

Aproveitemos, Eili, a nevarada
para tanxermos tódalas campás
e sentir claro gozo e paz caninos.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1998) *Animal sen fel*, p. 44.

²³ **Carmen Ossorio** naceu en Arzúa en 1953. Licenciada en Historia da arte Contemporánea, Carmen comezou os seus estudos de Maxisterio aos 18 anos, así como Artes Aplicadas na especialidade de cerámica. Unha vez terminados, dedicouse a viaxar por Europa para coñecer as novas tendencias internacionais. A súa pintura, segundo a define Carmen García Capelo, trátase dunha pintura próxima ao cartelismo, con connotacións costumistas e un delicado cromatismo.

Texto 57

Animaliño inxel, cadela miña,
pequena Eili de rabo cacharrudo,
dando te miro fico case mudo
e sinto que a ferida se me estiña

Ti ládraslle decote solermiña
ó meu cancro feroz e coraxudo,
e de min foxe a dor, cal lobo rudo,
perante o teu ladrar de volaiña.

Bendigo a quen te trouxo á miña beira,
ouh baluga de sangue rumoroso,
latexante cadela soniqueira.

E bendigo tamén ese fermoso
veludo, que che fai de cabeleira,
tan tenro, tan brillante, tan lustroso.
VERGARA V., FIZ (1998) *Animal sen fel*, p. 23.

Texto 58

A túa dona foiche miña amiga;
noutro tempo sangal de biosbardos,
andaba solitaria ó picos pardos,
abaneando o seu corpo de espiga.

Tiña os ollos enchicos de soidade,
talmente coma ti, petusa miña:
¡Erades unha xunta clandestina,
muller-cadela, morna señardade!

Encontreivos aquela tarde fría
baixo o ceo grisallo da Xabreira
e déstesme ledicia e máis lecer.

Enchéstesme de gozo e agonía
cando eu sufría penas e laceira,
¡gracias vos dou, cadela e máis muller!
VERGARA V., FIZ (1998) *Animal sen fel*, p. 24.

Texto 59

Viñeches de Verín para Santalla
a amoleceres canta mágoa eu tiña,
zaldareta cadela, cadeliña,
cativa compañeira de batalla.

Recibinte con gozo (e non con tralla),
e púxenme a facerche unha maseira,
mentres ti reloucabas brincadeira,
ou buscabas condoito entre a framalla.

Amostreiche a Fontela do Muíño,
a eirexa parroquial, o camposanto:
¡a Lóuzara Xabreira envolta en pranto...!

Prometinche querer, darche cariño,
ateigarte de vida... E, mentres tanto,
fuxíronme as soidades a modiño.

VERGARA V., FIZ (1998) *Animal sen fel*, p. 25.

Texto 60

Historia dunha vendedora ambulante

Lémbrome ben da Marcelina. Cando viña por Santalla de Lóuzara coa súa quincalla sempre facía noite na miña casa... Outa, esguía, decote vestida de mouro, lembrábame as alcaiotas dos libros medievais. Cando eu a coñecín andaría ó redor dos setenta, pero conservábase rufa e forte como unha rebola. Por aquí todos se preguntaban como se arranxaría para se manter tan garrida despois das laceiras que tiña pasado polos camiños.

Sempre viña dacabalo dunha burra branca que a carrexaba de aldea en aldea, porque

a Marcelina era unha vendedora ambulante, ¿sabedes?, e andaba de porta en porta ofrecendo a súa mercancía.

A burra de Marcelina non estaba moi ben mantida que digamos, emporiso camiñar ía camiñando; e se, por un casual, se negaba a facelo, a dona espetáballe unha subela no carrelo, de tal xeito que o animal tiña que moverse, así fose co tripón darrastro.

A Marcelina viña a miúdo por Lóuzara. En cada pobo xa tinan unha casa xa para durmir ela e malla burra. En Santalla, como vos dixeran xa, facía noite na miña

casa. Á miña mai non lle chistaba nada darlle pousada. Non era polo gasto que fixera, nin moito menos. Era pola merda da burra qu se poñía a ornear aló á medianoite e espertábanos a todo dun modo pouco decente. A mañá, ben cedo, a Marcelina erguíase, poñíalle as canastras á burra e marchaba ó choio. Iñantes de saír deixaba na mesa da cocina unhas garatuxadas –alfinetes, agullas, prendedores....– como pago da pensión. "Pouco é, pero menos se saca dunha estela"– dicía miña mai.

Ademais de ser unha lingorexa de primeira, a Marcelima tiña outros vezos. Un deles era que se embebedaba decote como unha castrona. Segundo din, gustáballe moitísimo o augardente e seica era capaz de pinchar unha botella de 3/4 sen axuda de ninguén.

Cando se poñía bébeda disque non había quen aguantara á súa carón. Ó parecer amentaba tódolos santos, grandes e pequenos, e ciscábase neles arreo. Tamén din por aquí que perante a súa mocidade foi unha pendanga de moito nabiza, que se deitaba con calquera home por unhas cadelas de nada e que, de tantas xuntanzas, secretas e reveladas, tivera mais fillos ca unha coella de monte. Eu disto nada sei: cando a conecín xa andaba coa súa burra branca vendendo chilindradas de porta en porta. Vendía de todo: saias, pantalóns, navallas... En Lóuzara facía bo choio. Aínda que non era nada barateira, nunca faltaba quen lle mercase algo. Cando viña traía as canastras ateigadas deica o cumio e en canto percorría dous ou tres pobos xa tiña que voltar enchelas a Eirexalba ¡Ai! Esquecíase dicirvos que Marcelina era natural de Eirexalba, un pobiño do concello do Incio, onde tiña unha choupana e uns currunchiños de terra que ficaron asolagados polo encoro de Vilasouto. A Marcelina facía a ruta Lóuzara-Eirexa en dez horas, máis ou menos. Ía dacabalo da burra e voltata dacabalo da burra. Se a collía a noite na viaxe, apeábase, tendía uns mantelos á

beira do camiño e alí agardaban o amencer, a vella roncando e o animal remoendo.

E así, dun lado para outro, transcorría a vida da Marcelina e da súa burra branca. A burra da Marcelina non tiña nome. Todos lle chamaban burra, simplemente. Eu cavilei varias veces en poñerlle Pasafame que, ó meu parecer, era o nome que lle viña máis a pelo; pero non me decidín a bautizala, e a cousa ficou así... As xentes louzariñas xa lle colleran un certo agarimo á Marcelina. A vella de Eirexalba, a pesar dos seus vezos pouco ortodoxos, non deixaba de ser unha muller cachonda e ata certo punto simpática. ¡Había que vela remedando ós cregos! ¡Que ben se lle acaía á condenada!.... ¡E cando se pofía a falar do conde de Fenosa...! Os mozos pasábano ben coas parvadas picarescas da Marcelina e ata a levaban á taberna e pagábanlle unhas copiñas, e, ás veces, algún dos más atrevidos metíalle a mao na faltriqueira e liscáballe coa bolsa dos cartos. E ela, nada; non se decatava xiqueras.

Bueno, amigos. Isto rematouse. Xa pouco máis me resta que contarvos da Marcelina. Deica aquí narreivos o mellor que puiden e souben os seus ires e vires, as súas fazañas e desventuras... E agora xa rematar e para que logo non digades que deixo as cousas a medio facer, vouvos dicir como morreu; e, se eu fose un novelista ó xeito de Estefanía, diríavolo así: "A Marcelina morreu coas botas postas". Pero como eu non son un escritor de pimpampún, vóuvolo contar destoutra maneira: "A Marcelina e maila súa burra branca morreron camiñando, cumprindo o seu tráfego de sempre; apareceron mortas entrambas –fará disto seis anos– no camiño que vai de Lóuzara a Eirexalba. Aínda hoxe non se soubo se foi un dobre asasinato ou se, polo contrario, xa o tiña todo previsto a Divina Providencia, é dicir, estaban predestinadas".

Fiz VERGARA VILARIÑO (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 43-45.

Punto 6.3 – Santalla de Abaixo - Igrexa

Fiz era quen axudaba na misa. O cura, que mantiña unhas boas relacións coa súa familia, deixaba a chave na casa, pasaba por alí a quentarse, se era no inverno, ou a tomar auga fresca, se era no verán.

Á pregunta de se cría en Deus, respondía con sorna: “En Deus e mais no Demo, naturalmente. Eu creo na vida, e na morte que só é a outra cara, e que tampouco me dá un medo especial. Daquela, amo a vida como posibilidade de facer esquecer o tempo que nos queda ata perdela do xeito menos ruín posible...o de andaren en rezos e liturxias, éche cousa dos que teñen moito que perder...dos trapalleiros e daqueles de mala conciencia”²⁴.

Texto 61

Nunha ocasión o conde Toca protagonizou unha historia que deu para falar. Mentres Álvaro ferraba o cabalo, Conde, que era moi mal falado, foi dar un paseo por xunto do río e cruzouse cun pescador:

- Boas tardes señor, anda pescando?
- Pois si, a iso ando, pero pican pouco, mire!, só levo cinco.
- (blasfemia) Esas son as que me facían falta a min para levarllas (blasfemia) á miña nai. Canto quere por elas (blasfemia)?
- Non quero nada.
- Algo ten que querer (blasfemia) se non, non as levo (blasfemia).
- Falando así non as leva, nin pagadas, nin regaladas.
- Malo demo te coma!, fillo de...

Despois, cada un seguiu o seu camiño e cando Conde foi recoller o cabalo e pagar a calza atopouse co pescador que lle estaba contando a Fiz o encontro cun maleducado que parecía ser de lonxe. O pescador era o cura e puxo terra sobre o asunto cun Noso Pai, rogándolle ao señor que perdoara

Igrexa de planta rectangular e tellado a dúas augas, con cuberta de lousa, que remata en chafrán no presbiterio. A fachada está levantada con sillería granítica, cousa que non adoita ser habitual por esta zona. Esta amosa entrada alintelada con doelas e con remates curvos nas esquinas superiores. Unha moldura debuxa nos perpiaños do muro un arco oxival para servirllle de marco. Máis arriba ábreanse dous pequenos vans rectangulares con adorno de arcos, apuntados e en relevo, nos sillares da parte superior. No cume da fachada arranca o campanario, con dous ocos para as campás de arcos apuntados e con remate en frontón partido cun pináculo de bóla cunha cruz de forxa.

a aquel home ao que lle gustaba tanto coller as troitas coas calzas en xoitas.

²⁴ Celeiro, Lois (2005) “Fiz Vergara: Literatura e discapacidade”, *Maremagnum*.

Texto 62

Oración

Moitas gracias, meu señor,
por darme a voluntá forte:
xa non sinto a mala sorte.
A cruz deume gran amor,
pra darche gracias, Señor,
hastra que me leve a morte.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 14.

Texto 64

Oración

Pois vas, Señor, dentro de min,
aló no fondo do meu ser indefinido,
agurgullándome no corazón coma
unha pincheira, dáme formas e arxilo
para seguir amando tódalas cousas
coma se fosen miñas soamente.

Asómate ás fiestras dos meus ollos,
ponme nas mans un facho ardente ou vagalume,
para que poida ve-las pedras do camiño
e non embeleque a cada pouco
nin esnafre a faciana nas silveiras dos
valados.

Procúrame unha morada sinxela,
á beira dun río cristalino e garuleiro,
onde poida compartilo amor e a ledicia
xunto a unha compañeira fiel,
rodeado de pan e traballo,
e meniños inquedos reloucando ó meu
redor.

Non che pido máis nada. Á hora da miña
morte, floréceme de pes a cabeza,
converte a miña carne podrecida
nun ramallo de panqueixos e caraveis,
e fai voa-la miña alma
a ilumina-lo mundo de beira a beira.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos
da bremanza*, p. 121.

Texto 63

Imaxen

Cada ves que na eirexa entro,
véxote, Virxen querida,
posta nunha táboa de pedra,
desfeita pola polilla,
e o meu corazón féndese,
os ollos vóltanse ría.

Soilo a túa coroa de arxento
non ten o verme da trilla,
soilo o teu fermoso neno
ten a cariña ben limpia.

Mais eu pregareiche o mesmo
anque esteñas vella e roida,
non me importan os farrapos.

Tí: eres a Virxen miña.

Tamén hai corazóns roidos
pola seña da vida.

Que teñen dentro mil coitas
endebén mostran surrisa.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 20.

Texto 65

Non sei rezar

Andan rebaños de demos no mundo,
véxome perdido
e non sei rezar.

¡Ai, Xesús meu! dame valor profundo
neste mar ferido
que poida nadar

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 22.

Punto 7 – O muíño - N42° 39.468' W7° 15.366'

Pasando por diante da porta da casa do Fiz imos polo carreiro que nos leva ao **muíño** e á **Fonte da Cova**. No prado que hai diante do muíño está a intervención de **Fernando Yáñez**²⁵: dous taboleiros de madeira revestidos de tea pintada e vernizada fincados na terra.

Texto 66**Muíño**

Fálame ti, vello muíño,
meu bon albeiro proletario,
cobillo de amores á beira da fonte...

Dime se a miña saudade pode medirse en
/celamís,
ou se cómpren, talvez, ferrados enteiros,
ou se, polo contrario, se necesitan fanegas
/ás picaroladas.

Fálame e moe (ó mesmo tempo) as miñas
/desventuras
-canda o trigo dos barudos labradores-
ata trocalas nunha cousa útil e de
proveito.

Fálame e rilla as miñas coitas de vagar,
convérteas en fariña de primeira,
para que vaian dereitas ás artesas campesinas.

¡Que non hai maior bremanza, compañeiro,
ca vivir en soidade mesta,
(como eu vivo hoxe),
ca amar a unha muller pérvida,
(como eu ameí onte),
ca sufrir tormento e martirio,
(como eu sufro decote).

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p. 111.

Texto 67

Por mor de terte
e amarte, xunto ó vello muíño,
esquecin as ouxerías dunha nenez apedrada
e deitéime ó relente
igual ca un morto cheo de vida, que se vai
apodrecendo no vougo das horas.

... e nen galos abrenticios,
nen violetas,
nen cántigos de pegureiros montesíos
me devolverán o sorriso
canto non veñas como te desexo.

¡Triste cataventos do muíño,
xiro e xiro e xiro
no áer sutil do teu xilbido feiticeiro!

Mais
os meus ollos, orfos de mar e gueivotas,
mácios luceiros da solporecida,
agardan ser outravolta
ollos ceibes de meniño e paxaro
a palpabrexar en calquer horizonte.

Que se me din á soedade todamente
e me troquéi nun home sen arxilo nen alegría,
non foi pra fuxir da existencia tan cediño
senón pra terte e amarte co corazón e co sexo.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1982), *Poeta muiñeiro á deriva*.

²⁵ **Fernando Yáñez** é licenciado en Belas Artes na Facultade de Belas Artes de Pontevedra – Universidade de Vigo na especialidade de pintura (1996-2001), realizou un Máster en Teoría e Práctica das Artes Plásticas Contemporáneas na Universidade Complutense de Madrid (2002).

Texto 68

De como a meiga de Torbeo se lle apareceu ó Caifaso no muíño

Era unha tardiña do mes de agosto; o sol íase agochando tras dos tesos; un cheiro a feno e a poeira reseca xurdía por todel.

O Caifaso estaba na porta do muíño a facer uns zocos para unha sobriña de seu; descoidouse un chisco e fóiselle a trencha ó dedo matapiollos da man esquerda.

—¡Me cago en tal! exclamou, vendo correr o sangue sobre a madeira branca de pradairo.

O trenchazo fixéralle unha ferida no dedo. Non era moi grande, pero sangáballe arreo e impedíalle seguir a traballar nos zocos.

—¡Cousa de meiguería! seguiu a exclamar co xenio aceso. Queríalle facer uns zocos novos á nena para que os estreara no San Roque e... non vai poder ser.

Ergueuse, cortou coa navalla unha canipa de sanguíño, esparazouna e envolveu o dedo coa cortiza. ¡Remedio santo! A ferida deixou de sangar ó momento.

¡Menos mal! —dixo polo baixo. E meteuse dentro do muíño para mirar canto lle faltaba.

Naquel intre moía unha fanega de rabeiras do Milmañas de Recachacú. Trouxéraa o Perico, o fillo maior do Milmañas.

O Perico era un rapaz medio pasmón e tolambán. Sempre andaba mal vestido e mal barbeado, facéndolles monadas ás rapazas, apalpándolles as pernas ós nenos e argallando mil artimañas; igual entraba en calquera casa, abría a artesa e roubaba os bolos, como subía ó lousado máis alto e debrocaba un caldeiro de auga pola cheminea abaixo. Gorentábanlle moitísimo os figos

maduros, e xa máis dunha vez lle tiñan feito cagarría.

Segundo chegou ó muíño, atou o cabalo e sen dicir oste nin moste marchouse ós figos. O Caifaso, como xa o coñecía de vello, non lle causou novidade a súa actitude; xa que logo, descargou o cabalo e botou as rabeiras a moer.

Soamente lle faltaba un ferrado para acabar. O Caifaso deixou de mirar cara a dentro da moxega, sentouse no arcaz e púxose a fumar na paipa. Estando nisto, unha brétema fina entrou no muíño e comezou a se desfacer en fiaños ata ficar convertida na figura dunha muller.

Era unha muller vella; alta, fraca, desgalichada, parecía un ser doutro mundo. Na súa face, sulcada de engurras, so-bresaía un nariz coma un peteiro de aigue; tiña unha longa cabeleira, enzoufada de poeira e lama; estaba descalza e na súa man dereita portaba unha aguillada...

O Caifaso non se enconicou ó vela.

—¿Quen es ti, vella peideira? —preguntoulle.

—¿Como ousas chamarme vella peideira, muiñeiro toleirón? —dixo a aparecida movendo a aguillada—. Eu son a meiga de Torbeo.

—¿Que queres de min entón?

—Veño ordenarche que lle cobres dez maquías ó Perico. O Milmañas éche abondo rico e non notará a falla do gran. Se non o fas así, algo malo che vai acontecer, xa o verás

—¡Iso non o podo facer! —exclamou o Caifaso alporizado—. Eu son un muiñeiro honrado, non me gusta abusar de ninguén, e menos do Milmañas. Abonda desgraza ten co Perico. Baixouse do arcaz e díxolle á meiga:

—¡Fuxe do muíño decontado ou vereime na obriga de botarte fóra a couces!

A meiga prorrompeu nunha gargallada estentórea. Ó Caifaso acendéuselle o xenio e púxose a darlle couces na aguillada por mor de crebarlla.

¡Nunca tal fixera! A aguillada converteuse nunha estatua de pedra e o Caifaso mancouse moito ó coucear nela. —¡Ai de min! —berrou adoecido—. Escordei a perna dereita. ¡Maldita meiga, filla do demo!

Encantenón, a meiga colleu a estatua no colo, trocouse nunha aguana e fuxiu cara a estolda.

De alí a pouco, o muíño rematou de moer as rabeiras e o Perico foi requirido polo muiñeiro para que lle axudase a cargar.

Case que estaba a ser noite. As sombras da solporecida envolvían a paisaxe. O Caifaso e mailo Perico cargaron a besta como puideron. Cando acabaron, o muiñeiro preguntoullo ó rapaz con moita retransa:

—¿Fartácheste de figos, home? ¡Tempo tiveches abondo!

—Non fartei, non —respondeu o Perico, resignado—. Traio o bandullo tan baleiro como o levei. Só había tres ou catro figos chingueleando no bico da figueira.

—Vaia por Deus, home! Pois agora vaite para a casa, anda. Non che vaia ser noite no camiño e che saia a Santa Compañía. Ten moito coidado non che caia a carga!

O Perico marchouse cara a Recachacú levando o cabalo de ramal. O Caifaso foise cara a súa casa coxiqueando, apoiándose nun caxato. Na casa non dixo nada de canto lle acontecera no muíño por non asustar a seus pais; ceou unhas papas de millo e foise tiro feito á cama. Aló á medianoite soñou coa

meiga de Torbeo. Viuna ir a cabalo dunha escoba sulcando os aires en dirección ó Areal de Sevilla. Espertou alporizado. Un cheiro a xofre sulagaba a súa habitación. "Carallo para a meiga!", exclamou. Deu media volta entre as sabas e volveu ficar durmido. A mañá seguinte ergueuse cediño e aparelhou a besta para ir a Remesar; alí había un compostor de ósos moi sonado e quería que lle compuxese a perna escordada.

Chegou a Remesar ó mediodía. O compostor pizmolle a perna e xa puido volver á casa sen dores. Deseguida puido volver atender o muíño e traballar noutras tarefas. Os veciños — como o vían andar coxeando, apoiándose no caxato— preguntábanlle:

¿Que che pasou, Caifaso? ¿Tiveches un accidente, ouh?

O muiñeiro botaba a man á cabeza, rañaba o cabelo por debaixo da pucha e logo respondía:

—¡Que coño ía ser un accidente! ¡Viume unha meiga, carallo...!

FIZ VERGARA VILARIÑO (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 183-186.

Fiz Vergara Vilariño, no centro da imaxe, con Claudio Rodríguez Fer, Manuel María, Saleta Goy e Paco Martín. Foto: Galaxia.

Texto 69

Arenga dun labrador sabio

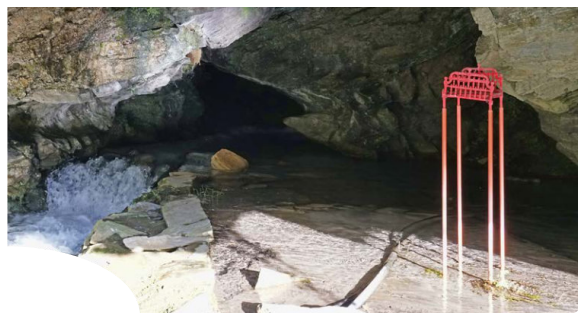
Falan de moitos inventos:
foguetes a propulsión,
trasprantes de corazón
e moitos mais que farán;
pro surxirá o maior invento

cando fabriquen un muíño
pra que moa devagariño
os aldraxes que nos fan.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1971) *Pra vós*, p. 39.

Punto 8 — Fonte da Cova- N42° 39.474' W7° 15.355'.

E no interior da Fonte (hai que subir pola dereita do muíño) está a peza de **Mónica Alonso**²⁶: unha reprodución a escala da cama do Fiz en metacrilato vermello, sendo, este lugar, un espazo clave na súa obra poética.

Texto 70

Poema da Fonte da Cova

(A Irene²⁷)

Cóllete da miña mao, Allasant amada,
rapaza miña doce e agarimosa, folerpa
caída nas gándaras xabreiras,
ímonos mergullar na Fonte da Cova
-enorme pinchón de auga cristaíña,
templo catedralicio da nosa nenez-
a ver se no fondo deste manantío
/ senlleiro,
entre as ovas e as areas movedizas,
atopamos un chisco de acougo soamente.

O vello Sidharta de Herman Hesse
pasouse anos enteiros aunando ó
/traspaso,
moitos camiños andou cos pes
/ escalizados,
estudou todas as ciencias en grosos
/ mazacotes
e coas meirandes cortesanas da India
/ fixo o amor;

máis nunca puido atoparse a si mesmo
ata mergullarse nunha fonte cristaíña
coma esta que flúe a golforón
xunto ó noso vello muíño.

Achégate, pois, inxel rapaza,
axóuxere do meu peito maceirado,
e mergúllate comigo nesta auga
/ benzoada.
Xeración tras xeración, os nosos
devanceiros tamén se mergullaron aquí,
e atoparon a Deus no espello destas
/ cachoeiras,
e foron un tras outro, lentamente,
humus do terrón escravo,
fumegante tola das restrevas,
canción de vento nos trigos maduros
/ e granados.

"Taboa redonda" *El Progreso*, 28-05-86.

²⁶ **Mónica Alonso** (A Fonsagrada, 1970) É graduada en Artes Aplicadas pola EASD Ramón Falcón de Lugo e licenciada en Belas Artes pola Universidade de Salamanca na especialidade de Escultura. Realiza o doutoramento na Facultade de Belas Artes de Pontevedra e presenta a tese *O espazo doméstico na escultura contemporánea. 1895-1995* na que comeza a explorar a paisaxe e cotiá. Recibe diversas bolsas artísticas que a levaron por New York, Río de Janeiro, O Cairo, México D.F. Realiza a súa primeira exposición individual na Sala Montcada da Fundació La Caixa de Barcelona (1997). Participa en mostras colectivas e certames como Novos Valores, a Bienal de Lalín, a Bienal de Arte de Pontevedra, Novos Camiñantes ou Figuracións, e en feiras de arte contemporánea como ARCO, Arte Lisboa ou Art Forum Berlín. A súa vinculación coa arquitectura constátase coa súa colaboración no pavillón español na Next 8 Mostra Internazionnale dei Architectura da Bienal de Venecia (2002). Obtén o primeiro premio de escultura no IX Certame Galego de Artes Plásticas (1995) e é seleccionada na XXII Mostra de Arte Nova, organizada polo Instituto da Mocidade (1996). A súa obra atópase representada no CGAC, Fundació La Caixa, Museo Provincial de Lugo, Ministerio de Asuntos Exteriores, Instituto da Mocidade, Fundación Caixa Madrid ou a Fundación Endesa.

²⁷ **María Irene Vergara Vilariño** naceu o 16 de decembro de 1961 e finou o 11 de abril de 2015. Foi a voz do poeta irmán, Fiz Vergara, cando el non se podía expresar directamente, batalladora incansábel polo noso idioma, cultura e país, sen descanso e desde a grandiosa humildade que sempre a caracterizou.

Texto 71

Fonte da Cova

Esta Fonte da Cova garuleira,
xigantesca vaxina de pena caliza,
en cada onda tráeme novas de ti,
en cada golforón dime por que existo,
por que estou aquí,
xunto ó vello muíño,
agardándote
espiollado.
Do corazón da rocha dura
xorde xelada e cristalina
nun enorme regueiro escumante,
entoando cantigas aprendidas antano
nos mesmos labios dos devanceiros mortos.

Ten un arrecendo a paxaros e labregos,
nacidos en lonxanas terras de ningures,
e chega ós meus beizos con sabor a ti,
noiva desexada
e
nunca tida
enteiramente
Do fondo desta Fonte nemorosa,
templo catedralicio da miña nenez,
quisera verte xurdir algún día,
núa, abrazada ás ovas verdecetes,
coma se foras unha sirea de auga doce
e acabaras de copular cun comorgullo

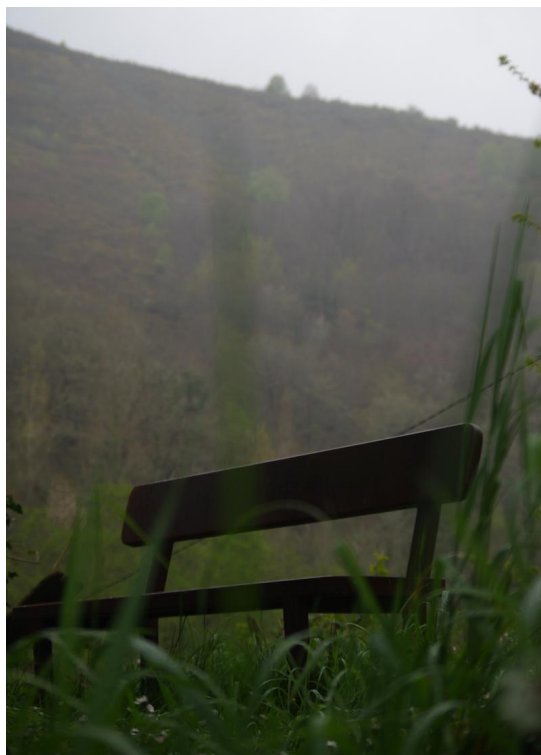

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990), *Nos eidos da bremanza*, p- 23-24.

Punto 9 — Aira de Tesín - N42° 39.401' W7° 15.378'

Texto 72

Volvemos pasar por diante da casa do Fiz e na praciña collemos á esquerda, bordeando a igrexa e imos ao barrio vello. Á entrada está a **Aira de Tesín**, aira comunal pisada de lousa caliza, ao pé da que **Paco Poy**²⁸ instalou unha lareira e un escanil.

A casa

Para sermos felices ti e máis eu,
e facermos felices ós demais a reo,
elevaremos a dor ó mínimo exponente
e construiremos unha gran casa,
con materiais de arelas e ilusións,
con paredes de soños e esperanzas.

As nosas propias raigames
serán os seus alicerces rexos,
e as súas traves (construídas
con palabras e sorrisos) nada
lle envexarán ó formigón das grandes cidades.

Será unha gran casa para amármonos
e amar de contino,
e terá fiestras a todos os ventos
e a todos os camiños transitados.

Será unha gran casa para gorecer o mar
e as gaivotas do mencer,
para gorecer o sol da tardiña
e a mañá clara,
e as súas portas estarán abertas
a todos os homes
e a todas as mulleres,

a todas as razas
e a todas as cores.

Nesa gran casa, chea de amor e gozo,
grelarán mañá os nosos fillos,
e ti e máis eu, muller amada,
iremos envellecendo día tras día,
irémonos murchando,
irémonos consumindo pouco a pouco
á forza de amármonos tanto,

tanto,
tanto²⁹.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 93-94.

²⁸ **Paco Poy** estudou gravado e cerámica artística na Escola Ramón Falcón, de Lugo. As súas últimas exposicións foron a de gravados do Centre Cultural Collblanc-A Torrassa de L'Hospitalet, de pintura ao aire libre en Souto da Ponche de Louzara e a de escultura na Casa da Cultura de Sarria. Anteriormente expuxo a súa colección "Visions" na Sala de Exposicións capela de St. María, en Lugo, "Mar Morto" na Sala de Exposicións do Barco, en Ourense, "Artefactos Compulsivos" no Centro Galego de Barcelona, "Espazos Compartidos" na Casa da Xuventude de Lugo, "Evolución 2003" e "Embarcarche" na Sala Uxío Novoneyra de Lugo. Participou en exposicións colectivas como "Artesarria 2000" en Astorga, "Chantarte" en Chantada e o "IV Salón de Arte Xove" de Ourense. A súa obra recibiu diversos premios.

²⁹ Publicada inicialmente no programa de festas de San Xoán. Sarria, xuño de 1990.

Punto 10 — Pozo de Monteiro- N42° 39.326' W7° 15.302'

Seguimos o camiño que pasa polo cimo do barrio e pouco despois chegamos ao **Pozo de Monteiro** onde damos coa peza de **Daniel Caxigueiro**³⁰: dous bloques de pedra caliza, nun dos que gravou, mirando ao ceo, os últimos versos do poema dese referencia á ourela do río.

Texto 73**Río**

Río da miña infancia, cobra de auga
escoando lixeira vagada
abaixo!
Moitas veces (de mociño)
puxen sobre as túas ondas correntías
o mesmo S.O.S. metido na botella.

Logo fiquei na orella
agardando en silencio,
ollándome no espello dos teus claros
relanzos.
Todo foi en van, compañeiro:
jela aínda non chegou á miña carón!

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1990) *Nos eidos da bremanza*, p. 107.

³⁰ **Daniel Río Ruibal** (Mondoñedo, 6 de marzo de 1956) Caxigueiro vive a súa infancia e adolescencia en Mondoñedo. Mostra interese pola olería e asiste a diversos talleres. En 1977 realiza un curso de cerámica en Sargadelos, que lle permite traballar na fábrica unha vez finalizado o curso; alí establece contacto con importantes ceramistas e artistas. En 1980 abandona a fábrica para dedicarse ás artes plásticas e finalizar os estudos de Artes Aplicadas que comezara de forma independente uns anos antes. Un ano máis tarde exhibe as súas obras por primeira vez en Lugo e despois na Bienal de Pontevedra. Consegue unha bolsa e trasládase a Madrid xunto ao ceramista Eugenio D'ors (1984-1988) co obxectivo de aprender novas técnicas. Nos anos oitenta resulta decisiva a relación que establece con artistas da súa contorna dedicados a outras disciplinas a través das exposicións colectivas, que teñen lugar en Lugo, Ourense e Ribadeo, das Novas xeneracións e Artistas contemporáneos galegos, así como os Encontros galaico-portugueses que fomentan o vínculo co país luso. En 1987 forma o Grupo Remol, xunto á tamén artista María Xosé Díaz, co obxectivo de romper coa realidade existente en Galicia no mundo da cerámica. Nos anos noventa ten unha destacada proxección que se dilata ata a actualidade; participa en exposicións colectivas e individuais polo territorio español e estranxeiro. A súa obra figura en destacados museos e institucións públicas e privadas, tanto nacionais como internacionais, e en 1990 obtén o Premio Nacional de Escultura. En 2010 inaugura o Espazo Caritel —creado coa súa muller, Flor Núñez—, formado por un edificio, que contén obras do artista e acolle exposicións temporais, e un xardín de 3.500 metros cadrados de destacado valor botánico.

O cárcere tiña vinte celas

O carce tiña vinte celas. Na cela número dez —xusto na metade do calabozo— achábase encerrado Xosé Luís, o esmoleiro de Cernán.

Xosé Luís, o esmoleiro de Cernán, como todos lle chamaban, estaba condenado a seis meses, un día e máis dúas horas de prisión porque fora sorprendido polos gardas pillando peixes sen a debida licenza.

Xosé Luís, o esmoleiro de Cernán, había xa dous meses que se achaba no carce. Faltábanlle, polo tanto, catro meses, un día e mais dúas horas para ser ceibe novamente. As horas, os minutos, os segundos facíanselle longuísimos. Os segundos semellábanlle minutos, os minutos horas, as horas días, os días meses... "A maquinaria dos reloxos está xeada" —pensaba Xosé Luís. Os segundos, os minutos, as horas semellábanlle máis voluminosos e

compactos. O tempo dilátase e faise máis duro cando un está encerrado, cando un cumpre unha condena de seis meses, un día e máis dúas horas.

O vento de marzal ouveaba sobor das lousas do calabozo como un lobo doente.

Era o vento que anunciaba a primavera; un vento que cheiraba a panqueixo e a peixe novo; un vento que a Xosé Luís, o esmoleiro de Cernán, lembráballe aquela tardiña chumbenta cando o colleran os gardas con catro peixes nos petos do tapabocas e o levaran esposado sen saber que Xosé Luís era un esmoleiro calquera que só se mantiña de peixes, que só pillaba peixes para comer, para ir tirando.

"Pero a vida é así" matinaba Xosé Luís, mentres se agarraba con carraxe ós barrotes da cela.

FIZ VERGARA VILARIÑO (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 31-32.

Punto 11 – Veiga de Fía

Continuamos o camiño, que primeiro se achega ao río e logo se afasta cruzando un souto avesío, ao que fai referencia o poema instalado nese punto e onde **Eduardo Valiña**³¹ situou un **Home de lousa**.

Texto 75

Xa cantan as curuxas nos soutos avesíos.

Arestoras as brétemas do luscofús envolven os sangumiños nun sudario de nostalxia e desacougo.

¡Ai de min que me acho senlleiro,
xunto ó vello muíño,
a che tecer unha coroa de soños e lembranzas,
e pan centeo da derradeira fornada!

somentes teño
as primeiras estrelas e as avelaíñas,
e esta dolor, que me rodea decote,
e ateiga o grandeiro vagantío da túa ausencia.

Un debecer sen lindeiros
rúbeme dende as raiceiras ate os ollos insomnes
e faime chorar a miña orfandade
ó te imaxinar perdida nun país de ningures.

¡Quen me dera ser un asubío de pastor e ouriolo,
tan grande coma o río de amor que me sulaga,
para me refuxiar no teu colo
inantes cós muricegos da noite veñan a me roldar!

Xurden as horas, infinitas e acedas,
a me luxar o peito co seu brodio,
e non as podo encher fumando
nen facendo solitarios cunha baralla recién estreada

.....
A miúdo párome a ouvir
o garuleo da auga no rodicio, o rouco vibrar
da peneira bailadora: axeitada música para te agardar
aínda que non sei de ti pouco nin moito.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1982), *Poeta muiñeiro á deriva*,
p. 18-19.

³¹ **Eduardo Valiña** (O Páramo, Lugo, 1972) é licenciado en Historia da arte pola Universidade de Santiago de Compostela. Artista e comisario independente. Entre os anos 2001, 2002 e 2003 é co-comisario do Proxecto Procesalia para a USC no que participan artistas e institucións galegas, nacionais e internacionais. Asesor artístico e coordinador da galería Espazo 48 durante os anos 2002-2006. Dirixe, comisaria e coordina durante os anos 2001-2006 a Bienal SACO Arte Contemporánea para o Concello de Sarria. Realiza comisariados noutras institucións como Fundación Eugenio Granell, CGAC, Cidade da Cultura, Fundación Luís Seoane, Museo Provincial de Lugo, Cultura Cádiz-Castillo de Santa Catalina, Centro Cultural Marcos Valcárcel, Museo de arte contemporánea Esteban Vicente de Segovia, Fundación Caixa Burgos...

Punto 12 – Augadalte - N42° 39.152' W7° 15.234'.

Pouco despois atopamos a intervención de **Paco Pestana**³², os **tambores de Seimeira** a través de tres estruturas penduradas das gallas rexas de dous castiñeiros que nos preludian a pincheira de Augadalte. Este camiño era coñecido como o Carreiro dos Carboeiros porque unha parte dos veciños de Santalla se dedicaba a fabricar carbón vexetal, que era vendido aos propietarios da ferrería.

Texto 76

Peito contra peito, amor.

(Seremos dous na loita cotián).

Ai rapaza triste, boneca cansa de seres xoguete,
os teus labios son pincheiras cristalinas
para os meus beizos sedentos, doces manantílos de licor,
mares estensos onde desembocan a miúdo
as miñas esperanzas.

Man sobre man, amor.

Xunguirémonos ó carro
Das labours comunitarias.

Tes fasquía de xitana melancólica,
aínda que nunca te vin bailar descalza;
para facéresme soñar, os teus cabelos embeléñanse na chuvia
formando aneis de vagoadas e outeiros.

Pel contra pel, amor.

Seremos auga e trigo
e levedaremos nas artesas do mundo.

Es un río de cachoeiras insondables,
unha serpe fermosa bailando mansa
e domeñada.

Son eu o faquir que tanxe a frauta?

Bico a bico, amor.

Sulcaremos ondas de vento norteiro
e marusía.

Amences coa pureza dos xílgaros cantores.
O teu ventre nubil aínda non foi fecundado;
pero xa agarda a semente anerga
do poeta muiñeiro, anos e anos soedoso,
xunto ó vello muíño, en terra adentro.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 91-92.

³² **Paco Pestana Díaz** (Peredo, Castroverde o 25 de xullo de 1949 e finado en Lugo o 11 de outubro de 2021). Paco Pestana Díaz foi un artista singular e alleo a calquera estereotipo. A súa obra naceu das súas vivencias de neno rural e combinou a súa audacia creativa coa súa fascinación por Galicia. Foron a paisaxe e a veciñanza desta terra as que forxaron a súa perspectiva aguda e irreverente. Esa que fixo del unha das figuras relevantes e auténticas do escenario artístico contemporáneo.

Vós, ó mellor non sabedes como son os petos

Vós, ó mellor, non sabedes como son os petos. Pois non V vos preocupedes. Agora mesmo volo explico eu. Eu coñezoos moi ben. Decote andei na procura das súas niñadas polos soutos de Lóuzara. Tamén coñezo outras moitas clases de paxaros, pero os petos sempre me caeron máis simpáticos.

Son uns paxaros moi fermosos. A súa color é moi belida e gasalleira. Cando voan fano altísimo e parece que fenden o ar cos seus rechouchíos. Os petos —que tamén se lles chama carpinteiros— fan a súa niñada dun xeito moi peculiar. Resulta que procuran unha árbore vella e nela cravan o seu peteiro arreo deica facer un buraco redondo polo cal poidan meterse no toro baleiro, onde crían de cinco a sete petiños cada primavera.

Cando eu tiña os vosos anos, máis ou menos, non facía outra cousa que procurar niñadas de peto. E os petos téñenme traído ben azoutes e ben castigos.

Se o Paleilas non estivese emigrado en Suíza, tamén vos falaría dos petos. El tamén sabe moito destes paxaros.

O Paleilas foi un gran amigo meu. Sempre andamos xuntos perante a nosa nenez. E entre os dous atopamos moitísimas niñadas de peto. O Paleilas e mais eu eramos os campións das niñadas. Xa o dicían tódolos veciños.

Unha vez —lémbrome coma se fose hoxe— o Paleilas e mais eu atinamos unha niñada de peto nas aforas da aldea. E un mediodía, cando todos durmían a sesta, liscámonos aló para mirar que tiña. A niñada estaba nunha cerdeira vella que había no arredor dunha leira de patacas. A cerdeira aínda era ben outa. Quixemos subirlle pero ningún dos dous puidemos. Era

demasiado grosa e os nosos brazos non podían abranguela. Probamos axudándonos cun baranco, pero nada, non había forma. De súpeto veuse unha idea ó maxín do Paleilas. E díxome: "¡Xa sei, xa sei como podemos facer! Mira, anícate ti aquí, no pé, e eu poñerei os pés nos teus ombreiros. E despois vaste erguendo, erguendo despaciño ata que me agarre ás canellas do fondo". Dito e feito. Ós poucos segundos o Paleilas agatuñaba pola cerdeira arriba coma unha garduña. E a cada pouco parábase, apoiado nun gallo, para coller folgos. Estaba canso e bafexaba coma un becerriño. Abaixo, dende o chao, eu mirábao. E cada paso que daba pola árbore arriba íase facendo máis pequeniño, máis pequeniño. Xa case non o albiscaba. Semellábame un verme. A cerdeira era máis outa do que nós caviláramos nun principio. A min tremábanme as pernas co medo ó pensar que o meu compañeiro podía caer ó chao coma un trapo vello. A cousa non era de risa.

¡Ó fin chegou ó cimo! E sen dubidar meteu a mao polo buraco do peto. E deseguidiña berroume: "¡Ai, oh, collín o peto, collín o peto vello!"

—Non o soltes, non o soltes! —diciálle eu cos ollos fixos no bico da árbore, que se bambeaba lixeiramente.

—¡Non o podo sacar para fóra! —replicoume tristeiro o meu amigo — ¡Debe ser grandísimo! ¡Non cabe polo buraco!

—¡Tira duro, tira duro! —berráballe eu—. ¡Que por onde entrou ten que saír!, ¿ouh?

E o Paleilas tirou duro e... ¡Que peto nin que rabo de gaita! ¡O que sacou do toro da cerdeira foi unha donicela coma un raposo! Eu non a vía pero ouvía os seus gruñidos. ¡Nin cen mil grilos lle igualaban! Aquelo era enxordecador.

O Paleilas, tan axiña coma viu aquel bicho nas súas maos ceibouno coma un lóstrego. E ¡plaf!, a donicela caeu mesmo na beira. E por un tris non me caeu na cabeza.

Eu sentín un terror súpeto abranguéndome o corpo enteiro e botei a correr pola leira adiante a todo gas. E a donicela comenzo a perseguirme coma se eu fose un coelliño. E canto máis corría eu máis me perseguía e máis se achegaba a min. Xa sentía os seus dentes cravados como agullas nos meus calcaños. Entón embelequei un morodello e ¡catapún! Dei de cabeza nunha silveira. E fiquei sen coñecemento ningún.

Cando espertei xa era noite. E estaba na casa tirado no leito do cuarto novo co corpo cheo de cataplasmas de liñaza e esparadrapos.

Boteime a berrar e chegou deseguida miña mai xunta min.

—¿Que che pasa? —díxome.

—Nada... nada —respondílle. E o Paleilas... ¿Onde está o Paleilas?

—O Paleilas está ben —díxome. Mereciades unhas boas labazadas. Durme e cala, anda.

Dei media volta no leito e fiqueme durmido outra vez.

Fiz VERGARA VILARIÑO (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 39-44.

Atopámonos ante a **Fervenza de Augadalte**, unha seimeira rodeada de castiñeiros dende a cal se precipita un regato duns 30m en pendente case vertical sobre rocha de lousa negra que contrasta coa brancura da fervenza. Nace no rego Fonte do Barro e vai parar ao río Lóuzara (Lor). Percorre unha ruta curta ata a súa caída, onde se forma unha pequena charca de auga que precisamos atravesar para continuar coa ruta.

Texto 78

Laio

Deixádeme.

Quero morrer.

Estou desmoralizado,
desmoralizado.

A miña moral non é
suficiente
pra vivir ledo
como mandan os cánones.

Teño que me impoñan unha
sanción insoportábel
por andar sempre
caviloso e tristeiro.

Deixádeme.

Quero morrer.

¡Quero -polo menos-
serlle útil ós vermos
i ás mapoulas!

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1973) *Encontro cos tiburós*.

Punto 13 — A Pedra do río - Pozo de Beltrán

Logo de pasar Augadalte seguimos por un camiño cortado a pico e gañado á montaña para poder chegar á **Pedra do Río**, o prado onde remata o roteiro no lugar chamado o **Pozo de Beltrán** (fervenza). Uns metros antes de entrar na Pedra do Río e na parede vertical que temos á nosa esquerda está a peza de **Manolo Caamaño**³³, unha plancha de cerámica que parece nacer da propia pedra e na que aparece o poema do roteiro.

Texto 79

Agoiro en outono

Foxen as cochorras en bandadas
cara o Pía Paxaro de Novoneyra,
levando pingoadas de paisaxe
debuxadas nas asas vibrantes.
O mesmo ca un lobo en cío
o vento do Iribio
oulea famento pola vagoada

a
b
a
i
x
o.

Arríncalle o cerzo a seiva nutricia
ás curtiñas, o humus da outonía
que

se
aloxa
lentamente.

¡Vai entrar o inverno longo
na Lóuzara Xabreira...!
Presínteno os meus ósos cheos de friaxe
presínteno os cans a ventar a morte por todel
e tamén o presinte o meu corazón poboado de ausencias.

¡Axiña virán as chuvias frías
e as neves,
e os carambelos de xeadas na beira dos lousados!
Sentado no escano, á carón da lareira
constrúo unha paipa coa cantarola dun carballo
para fumar

e fumar,
e fumar,
ata consumir píngoas
a
píngoas
a miña intimidade mancada.

³³ **Manolo Caamaño Añón** (Buño en 1950) é un artesán ceramista e escultor. Dende cativo comezou a aprender o oficio de ceramista traballando no obradoiro familiar, nunha das olerías máis importantes de Galiza, a de Buño. Aos 27 anos, independízase do taller de seu pai e instala un obradoiro en Covas (Ames). Ten realizadas diversas exposicións como artista.

"Taboa redonda", *El Progreso*, 18-11-87

Texto 80

A estrela de pan centeo

Cando neva nas aldeas os nenos póñense contentos. A neve é para eles unha gran regalía. Entretéñense vendo caer as folerpas sobre a paisaxe. Gústalles contemplar os lousados cubertos de brancura. Os seus ollos éñchense de gozo e alegría. Todo lles parece marabilloso.

Soamentes teñen mágoa dos paxariños. Os coitados pasan frío dabondo. A miúdo vanse acochar tras das fiestras en busca de calor e agarimo. ¡Sabe Deus cantos morren de friaxe!

Unha vez, na miña aldea, caera unha nevada de moito pendello. Os lousados quedaran cubertos. Os camiños puxéranse intransitables. As xentes non podían saír das casas; pasaban as horas xogando á brisca xunto das lareiras.

Os gados laiábanse nas cortes; non tiñan onde ir pacer nin rebecar. As folerpas caían devagar, lentamente.

O ambiente íase enchendo dun silencio misterioso.

Daquela os nenos reuníronse e acordaron facer un boneco. Xuntaron unha morea de folerpas diante da igrexa e puxéronse mans á obra.

Primeiro fixéronlle os pés; despois fixéronlle as pernas e a metade do corpo; despois... cando lle ían facer o peito, alguén dixo:

—¡Cómpre poñerlle un corazón! ¡Un home sen corazón non vale nada!

Todos aplaudiron aquela idea.

—¡Claro que si! —dixeron uns.

—¡Un corazón caerlle de repicapaxaro! —exclamaron outros.

— Pero, ¿de que llo imos facer? —preguntáronse cavilosos.

Naquel momento pasou por alí Nicomedes, o tolo do lugar. Como viu ós nenos cavilando, preguntoulles:

—¿Que vos preocupa, meus amigos? Contádeme as vosas penas. Quero axudavos.

Os nenos explicáronlle o seu problema.

—Non vos poñades tristes por iso —díxolles Nicomedes—. Ese problema soluciónovolo eu: poñédelle un corazón de pan centeo e xa está. Tódolos homes bos teñen corazón de pan centeo. ¿Non vos decatades?

A idea do tolo alegrounos. Fóronse a unha casa, pediron un anaco de centeo e chantáronllo no medio do peito ó boneco. Deste xeito puxéronlle o corazón.

Seguiron a traballar e deseguida remataron. Saíulles un boneco moi feituco. ¡Hasta lle puxeron un sombreiro!

Deloutro día amenceu cun sol de primavera. A neve comezou a derreterse dapouco. Os lousados foron quedando descubertos. Os camiños fixéronse transitables. Os veciños puideron saír das casas. Os gados saíron das cortes e fóronse pacer.

Os maiores puxéronse contentos. Tíñanlle xenreira i neve e gustáballes vela marchar. En troques os nenos puxe ronse tristes. Aquela brancura, que os fixera tan felices, esvaíase. Talvez non volveuse deica o inverno seguinte.

A súa tristura fixose maior cando se decataron de que o sol tamén ía derreter o seu boneco. Foron velo e comprobaron como tiña o sombreiro caído sobre os ombreiros. O sol xa lle derretera a cabeza. Parecía un home decapitado.

Agardaron alí e viron como se lle derretían os ombreiros. Os brazos tamén se lle derreteron e caéronlle ó chan.

Ó derreterselle o peito aconteceu algo fabuloso: o anaco de pan centeo, que lle puxeran de corazón, transformouse. Converteuse nunha pomba e marchou voando cara ás nubes.

Os nenos quedaron apampados. Nunca cousa semellante viran. Axiña se foron de casa en casa espaxando a noticia. As xentes non quixeron darlles creto. Dixéronlles:

—Iso non é certo. ¡Como se ía transformar o pan centeo nunha pomba! ¡Sodes uns mentireiros!

Soamentes o tolo Nicomedes lles fixo caso:

—Tede paciencia díxolles. Talvez logo vos crerán, xa o veredes.

Ó chegar a noite as xentes leváronse unha sorpresa morrocotuda. Todo foi porque miraron ó ceo e viron un novo luceiro alumando sobre a aldea. Era unha estrela grandeira e tiña a forma dun bolo de pan centeo. Ninguén se estrañou ó vela:

Montaña Louzariña bendadada!
Ti as penas téas enteiramente amosa;
pero eu teño no peito pena grosa
i endexamáis a verei sacada.

Eu teño coita desasosegada
adoecida, furacunda, rabeosa....
Cando soño paréceme fermosa,
cando esperto louca e furacanada.

Aquí me atopo, só coma un penedo,
tecendo cos meus versos da bremanza
un abano de soños e esperanza
pra escorrenta-lo vento máis acedo.

Ti non vés. E abofellas teño medo
de non verte escoitar esta romanza
que canta a miña voz na túa louvanza
e me xorde do peito nun brinquedo.

Ti non vés, miña xoia. E estou triste,

—¡Canta razón tiñan os nenos! — exclamaron—. O anaco de pan centeo transformouse nunha pomba. Subiu ó ceo para converterse nunha estrela. Agora temos unha estrela de pan centeo. Semella un milagre del Señor. ¡Viva! ¡¡Viva!! ¡¡Viva!!!

Chamaron os nenos e pedíronlles perdón por non darlles creto antes. Os pícaros alegráronse moitísimo. Fóronse a xunto do Nicomedes e contáronlle o sucedido. O tolo tamén se alegrou e díxolles con agarimo:

—Podedes estar contentos, meus amigos. O voso boneco xa é inmortal. Nunca morrerá, non teñades medo.

E non se trabucou nadiña o Nicomedes. O boneco de neve nunca morrerá. Lembrarémonos del aínda que pasen anos e anos. O seu corazón brilla tódalas noites no alto de ceo convertido nunha estrela de pan centeo.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (2023) *¿Por que Deus faría a brétema?*, p. 151-154.

Texto 81

Eu teño en min unha cóbrega bulindo,
unha fera salvaxe sin ningún nome...
Eu quixera ser se into sintindo.

Tanta é a podredume que me come
que de cotío vou e veño sufrindo
vendo na morte, o mellor porvir do home.

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1972) *6 novas voces das letras galegas*

Texto 82

en terra adentro, sen a túa compañía,
envolto no silencio que me asiste.

¿Que tarefa me agarda? ¿Que fazaña
eu debo acometer (se acaso existe)
pra traerte ó meu lado, noiva extraña?

FIZ VERGARA VILARIÑO (1990) *Nos eidos da bremanza*, p. 71.

Punto 14 – Cemiterio de San Xosé de Santalla de Lóuzara

Acosado pola asma ingresa na Residencia Sanitaria de Lugo onde morreu o **18 de xullo de 1997** pola tardiña aos 45 anos. Acompañaban o poeta o seu cuñado Manolo e a súa amiga Carmen Osorio. É enterrado na igrexa de Santalla de Lóuzara o **20 de xullo ás 18:00h**.

Texto 83

Hei morrer neste bosque solitario
tal vez pensando, como estou pensando,
sangando o corazón por telo amando
toda a vida en valuto, sen salario.

Hei morrer neste bosque centenario
maxinando as gaivotas e soñando,
carexando o silencio ou degrañando
a barxa das palabras, en horario.

Hei morrer neste bosque, xa cho digo,
anque logo non queiras saber cousa
ou te fága-la xorda noutros mundos.

Hei morrer neste bosque. E eu sentigo
marchei pra debaixo da vil lousa
a ser pasto dos vermes vagabundos.

FIZ VERGARA VILARIÑO (1990) *Nos eidos da bremanza*, p. 65.

Texto 84

Á morte non lle teño ningún medo
se estás á miña beira aposentada
disposta a compartir o pan da anada,
facendo o tempo máis ingrave e ledó.

A morte non me vai poñer inqueda
anque teña sabor de auga salgada
e fure a gorxa, lenta e máis calada,
deixándome no peito un pouso acedo.

Que hei de morrer contento no teu colo
cando a morte se achegue coa gadaña
a facer de cabezas un gran rolo.

Xa sei que soará triste a espadaña,
e as pranteiras dirán (pro teu consolo:)
"Era un bon home, fillo da montaña".

VERGARA VILARIÑO, FIZ (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 35.

Texto 85

Quero ser enterrado na Xabreira,
xunto ós meus devanceiros benamados,
nun sartego de terra viva e fértil
onde ti tripes sen notarse apenas.

Que me deixen os ollos ben abertos
pra poder contemplar os altos cumes,
a casa e o muíño, os horizontes
onde lindes lizgaira o meu sorriso.

En cando chegue o Día de Difuntos,
ven visitar a miña tumba aberta,
e tráeme un ramallo de panqueixos.

Que eu seguirei amándote decote
dende debaixo a terra campesiña,
ata que cinza sexan os meus ósos.

FIZ VERGARA VILARIÑO (1993) *Pastora de sorrisos*, p. 57.

